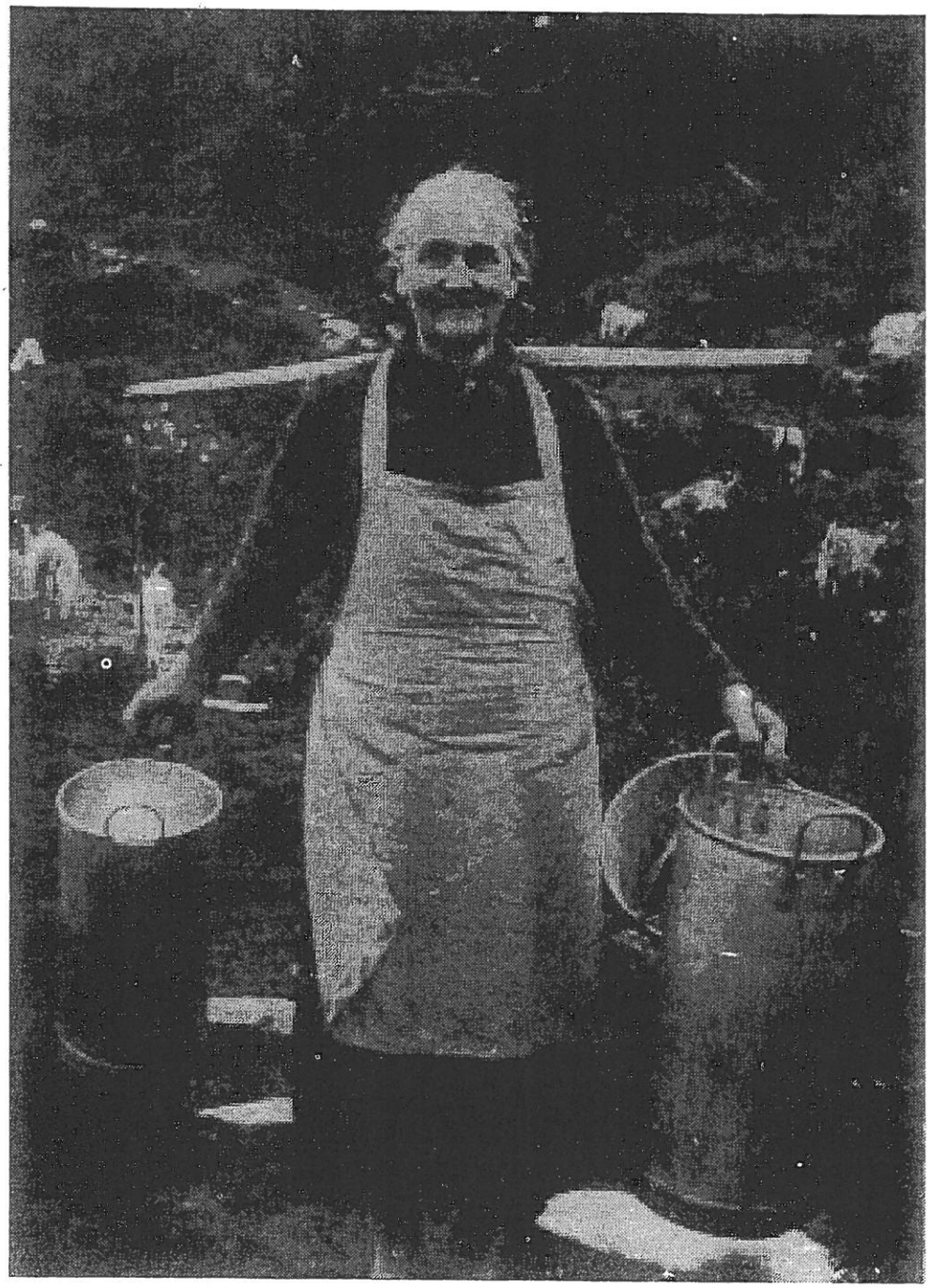
Oppunder fjellbandet 1994

Kommunens ansatte og politikere
ønsker jule- og nyttårsgjester
hjertelig velkommen til
Holtålen kommune

Alle lesere av «Oppunder Fjellbandet»,
innbyggere i Holtålen kommune
og utflyttere fra Ålen
og Haltdalen ønskes en riktig

GOD JUL

og et fredfylt og

GODT NYTT ÅR!

HOLTÅLEN KOMMUNE

Ivar P. Volden
Ordfører

Torunn Austheim
Administrasjonssjef

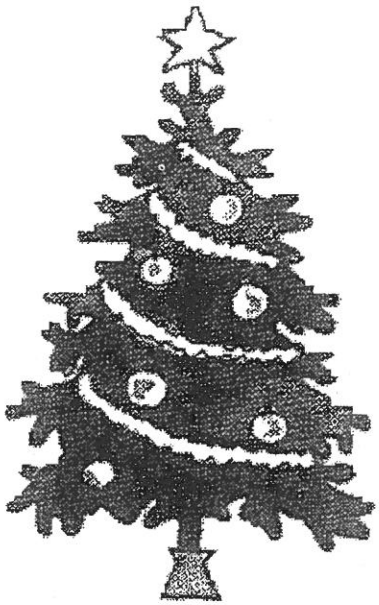
Oppunder fjellbandet 1994

Hefte nr. 16
Utgiver: HOLTÅLEN KULTURSTYRE
I redaksjonen:
Anders Grønli, Halvard Bakås, Gudbrand Grøt

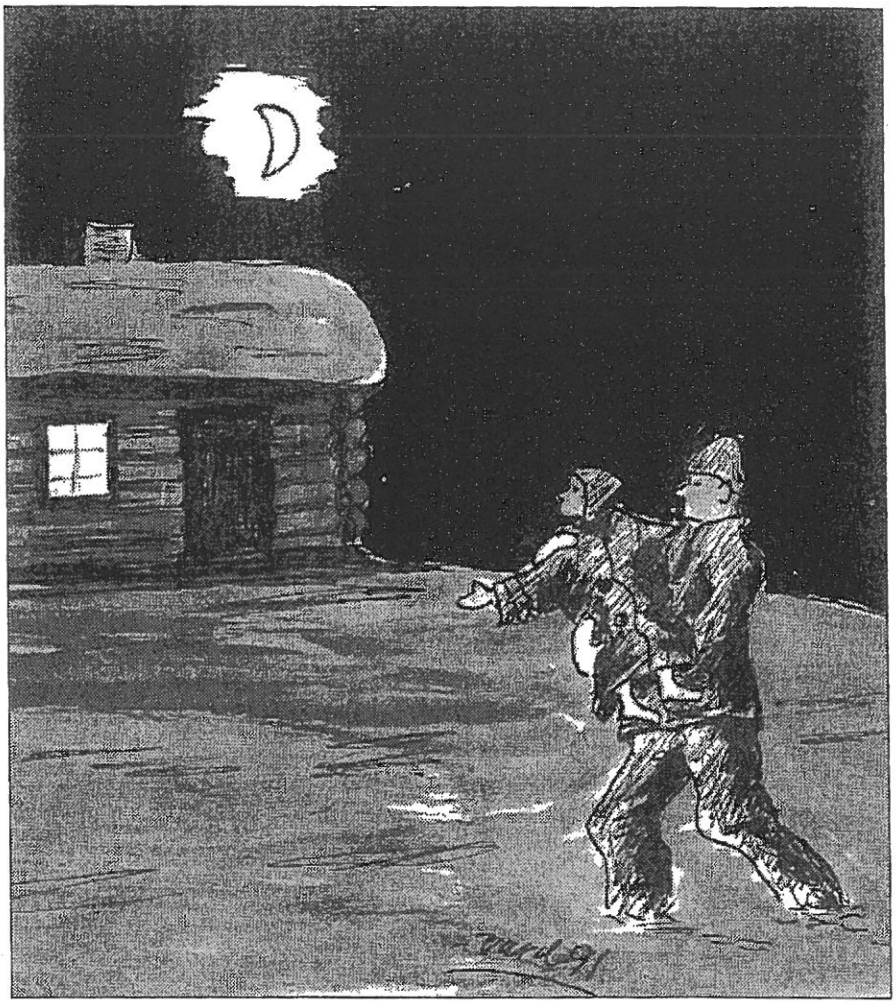
INNHOLD:

Halvard Bakås	Det første juletreet	2
I. O. S.	Juleminner fra 20-30-årene	3
Leiv Hov	Anders Moan og Moanbrannen	4
Anna Elisabeth Garberg	Minner fra min barndomsdal	5
Elin Hegseth	Ekte budeie	6
Gudbrand Grøt	Ungdomsstevne på Graftås for 100 år siden	7
Olaf Grønset	De gamle vegforbindelser mellom Haltdalen og Selbu	8
Målly Gjersvoll Strickert	Tankeflukt	10
Jens Halstein Nygård	Tanker på siste blad i skoleprotokollen 1944	11
Ole Eidebakk	Ditt livssyn	11
Gudbrand Grøt	Utvandringen avverget	12
A. G.	Minner fra Renåsetra («Nørdervollen») i Gauldalen 1949	13
Gudbrand Grøt	75 år siden mållaget i Haltdalen startet	14
Olaf Hofstad	Kvinneforeningsmøte oppi «Renbygden»	15
Gunnar Aasvold	Ho Helgros og den gamle kubjølla	16
Ingeborg Svelmo	Minner fra Øyungen	20
Ingeborg Svelmo	Øyungen en høstkveld 1964	20
Martin Åsvold	Reisen til Kanaens land	21
Per Åsvold	Drømmen på kvilesteinen	21
Johannes Lyngstad	Hammervoll	22
Per H. Kulbotten	Markaslått	24
Anders Grønli	Petra Folde til minne	26
Per Åsvold	Når hus-steinene taler	27
Ole Eidebakk	Livets gang	27
Gudbrand Grøt	«Man kan hva man vil»	28
Even Krigsvoll	No lakke å li det til jul	29
Ivar Viken	Setervegen	30
Anders Grønli	50 år siden amtsskolebestyrer dr. phil. Jørgen Reitan døde	32
Målly Gjersvoll	Bønn	36
Anders Grønli	Ålen guttemusikk 50 år	37
Arnulf Nordgård	Peder Bakken	38
Peder Bakken	«Guttene kommer»	38

Kr. 30,- Forsiden:Budeia Kari Bollingmo på Øvre Bollingmosetra Trykk: Arbeidets Rett

Det første juletreet

Av Halvard Bakås

Skikken med å ha et pyntet grantre i stua i jula kom som vi vet hit til landet fra Tyskland en gang først i det forrige århundret. Hvem som hadde det første vet vel ingen, men i Hessdalen vet vi hvem som hadde det første juletreet hjemme i stua. Det var hos Johannes og Valborg Kjerrengvoll, og det var juleaften 1874.

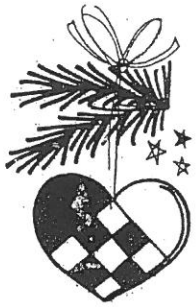
Den som husket og fortalte meg dette var Ellen Bull. Hun var født i 1870, og ble over nitti år gammel. Hun hadde en hukommelse og fortellerevne som bare er forbeholdt noen få, og dertil var hun helt åndsfrisk helt til sin død. Hun fortalte at Valborg, som var fra gården Grue i Dalsbygda, hadde tatt med seg denne skikken å ha juletre i hjemmet derfra.

Ellen som da var 4 år og bodde i nabohuset til Valborg og Johannes, husket meget godt denne julekvelden. Hun hadde hørt at Valborg skulle ha juletre og var meget spent på dette. Det var kaldt og et ufyselig vær den kvelden husket hun. En eldre bror av henne fant en stor jakke og pakket Ellen inn i den og bar henne opp til stua til Johannes og Valborg. Da broren åpnet døra til stua og de fikk se juletreet, da trudde hun nesten ikke det var sant det hun så. Det var så pent sa hun, at det kunne ikke være penere å se inn i selve himmelen. Og dette synet gikk aldri ut av hennes hukommelse, og hun fortalte dette mange ganger i sitt lange liv.

Nå er jeg tilbøyelig til å tro det ikke kunne være noe så overdådig med pynt på dette juletreet den gang. Noe glanspapir og noen stearinlys var vel kanskje det hele, men for lille Ellen fortonte det seg som et gløtt inn i selve himmelen.

Det gikk nok ennu mange år før enn det ble alminnelig med juletre i hjemmene her. Her vokste det hverken gran eller furu, så jeg vet at det også var noen som brukte einer til juletre da skikken ble vanlig med å ha juletre. Det var i skolen det var juletre, og hit kom både barn og voksne fra hele dalen og hadde gavene med som ble lagt under det store juletreet. Som regel var det læreren som «leste» opp gavene, til glede for mange, men også som sorg for andre. Det var jo barn av fattige foreldre som kanskje ikke fikk noen gaver i det hele tatt, mens barn til de med god råd, fikk mange. Så her var det nok mang en stakkar som gråt og ikke kunne forstå denne urettferdigheten.

Denne «stygge» skikken holdt seg helt til Paul Kregnes ble lærer her i 1913. Juletrefester ble det fortsatt i skola, men julegaver ble fra nå av forbeholdt hjemmene. Og siden har etterhvert juletreet lyst opp i alle hjem både hos fattig og rik og glade barnestemmer har sunget de kjære julesanger jul etter jul.

JULEMINNER fra 20-30-årene

Jeg er født og vokst opp på fjellgård. Der begynte juleforberedelsene når de hadde klipt sauene om høsten. Da var det til å karde og spinne og farge garn, veve, sy og strikke for at alle skulle ha noe til jul.

De som ikke fikk gaver måtte sitte i ovnskroken og grave i oska. Slik var skikken i hele bygda.

Vi barna kunne strikke vrangt og rett - ja til og med Selbumønster i 7-8-årsalderen. Vi hadde også lært å veve finnsko-band på bandgrind, så vi var til god hjelp.

Nærmere jul begynte slaktinga og arbeidet med å gjøre i stand kjøtt. Det skulle også bakes lefse og flatbrød. Brygginga måtte heller ikke glemmes. Det var helst sirupsøl som ble brygget, og det smakte svært godt. Sirupsøl ble laget av sirup, humle, einerbær og gjær.

Så kom juleaften. Den store trestampen kom på plass i kammerset. Varmt vann kom fra kjøkkenet hvor både ostekjelen og enda en kjele ble fylt og satt på komfyren. Alle skulle bade. Og så ble det å bære vann ut og inn fra kjøkkenet til kammerset. Dette var før vi visste om elektrisk strøm og ekstra baderom.

Klokka fire var alle i nye klær. Matstellet på kjøkkenet var unnagjort og alle kakeboksene fulle. Da far hadde pyntet juletreet - som ingen ennå hadde sett - gikk alle ut på trappa. Nå skulle julen ringes inn. Vi hadde inga kirke i bygda, men det var svært høytidelig da vi stod der på trappa og lyttet til klokkene fra gravplassen.

Etterpå leste far juleevangeliet. Og da først gikk vi rundt juletreet og sang de gamle sangene. Det lå ingen gaver under treet, bare litt juleknask. I stedet for gaver, hadde far kjøpt julehefter og en del bøker. Det var en egen stemning i stua når han leste høyt for oss.

Maten på juleaften var lutefisk og risengrynssuppe. Ribba sparte vi til første juledag. Det var ingen felles julefeiring i bygda, men folk var flinke til å se om hverandre.

19 år gammel fikk jeg arbeid på en storgård nær byen. Der trivdes jeg godt. Alt var så mye enklere fordi de hadde elektrisk strøm på gården. Og når det gjalt klær, hadde gårdsfolket råd til å kjøpe det som trengtes i byen. Derfor ble det ikke så mye strev med veving, sying og strikking.

Alt måtte være rent på gården; alle rommene der vi bodde, så vel som stabbur, fjøs og sommerhus. Til jul ble gris og sau slaktet, og det ble bakt tjue sorta kaffebrød.

Julaften var alle i stasklær. Treet stod pyntet, og under lå det pakker til alle, også til meg som var budeie! Så ble det sang og musikk. Det er en sang jeg aldri kan glemme denne julen:

«Navnet Jesus må jeg elske
det har satt min sjel i brann»

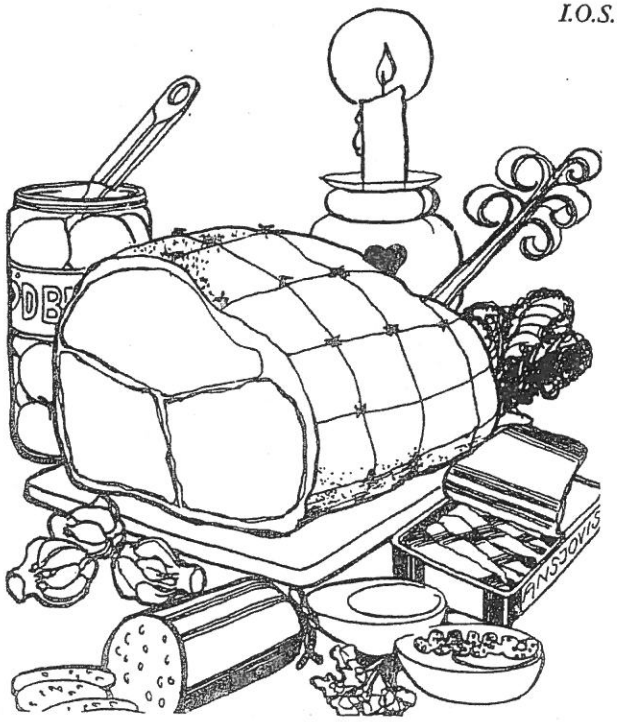
Ellers var det mye god mat på bordet alle dager.

Første juledag var det å kjøre til kirke i karjol. Også der skulle budeia være med. Og så ble julen feiret med selskaper til langt ut på nyåret, og over alt ble budeia bedt med. Jeg ble behandlet som datter i huset, og fikk like fine gaver som alle andre.

Så flyttet jeg tilbake til fjellet, men til en fremmed bygd. Der ble det en trist jul, for der var juleaften som en vanlig dag. Alle gikk i arbeidsklær. Første juledags morgen vasket alle seg i et vaskefat på kjøkkenet og tok på seg søndagsklærne. Maten var som vanlig - hverken rull eller sylte. Men sirup var skiftet ut med gomme.

Det var veldig enkelt å stelle til jul. Ingen slakting eller brygging. Heller ikke ble det bakt kaffebrød. Ingen nye klær. Ingen pakker. Julehefter og julekort var luksus der i gården! En dag i jula var det juletrefest i bygda. Dit gikk både gamle og unge. Men jeg lengta heim den jula!

I.O.S.

Han Anders vart som oftest kalla berre Moan og kom frå garden Moan lengst nord på Mosletta, men han kom til å bli «slitting» etter at han slo seg ned som handelsmann i sentrum av bygda. Nokon diskenspringar i bokstavleg forstand var han nok ikkje, det hindra den fot han «droges» med. Han kunne aldri løpe. Dette store handikap til tross greide han ved eit enkelt og nøysomt levesett å slite seg gjennom tilveret. Ved å sjå det i same synsvinkel som orginalen hos Ibsen trur vi nok «hans fingre ni fikk trelle fullt så sårt som andres ti». Han hadde ei sirleg handskrift og kjøpte varer frå grossistar både i Oslo og Trondheim. Han handla mye med fisk også. Vinters tid låg fiskekassene i snøfonna på den andre sida av vegen ikkje langt frå mjølbua i Løbørslunden. Kundane kjøpte det meste og beste, men fiskehuggua måtte han nøye seg med sjøl.

I ei bygd der samvirkelaget står sterkt, var det ikkje så lett å greie seg, og mange gonger var han på randen av konkurs, og det hende ikkje så sjeldan at betjenten hans måtte løpe den 5 km. lange vegen til Stensli stasjon for i siste liten å kunne nå toget med ein aksept som skulle betalas.

Han hadde berre ein betjent, og det vart over tid mange alt i alt. Det var vel bra folk alle, men når det gjaldt utdanning i faget, var vel Anders Vold den mest kvalifiserte. Det var ein gløgg gut med eit mildt vesen og kundetekke. Han var det også som var med den høstnatta i 1919 da den kanskje mest dramatiske brannen i Aalen skjedde. Da måtte dei to Andersane flykte nesten halvnakne ut frå 2. etasje i den store bygninga; Anders Vold til mor si, og Moan sjøl kom fortvilt og nesten gråtende med hovedprotokoll og kladd under armen til Lidarende og deretter til broren Hans på Mosletta.

Sprakinga og gnistregnet økte på etter kvart, og røyken gjorde det usiktbart. Så tok det til å smelle, først noen små med mellomrom og så eit kraftig eit frå eksplosiv i kjellaren. Etterpå vart det snakka om storsmell´n.

Det er nordvesten som er den hardaste og mest dominerande vinden her, men denne natta var det ikkje noko sterk vind. Vinddraget kom frå aust, merkeleg nok. Scenene var mange og rare og alvorlege da, men noko komiske i ettertid. Det var full panikk hos flere med rop og ville hyl blant dei som var mest redde. Ei kvinne frå grannelaget vart stengt inne på høylemmen. Ho skulle passe på så ikkje gnist fall ned gjennom eit hol i taket.

Det var også dei som tok det roleg og stod og såg på, mellom anna ein 10 års gut med skuleransel på ryggen. Han var vel døgnvill, må vi tru. Det hele gjekk så fort at det var aldri snakk om å slokke, berre om avgrensing.

Det var lite snø på bakken og is på Gaula. Moan hadde ikkje innlagt springvatn. Han fikk hente vatn bøttevis frå Lidarende i mange år. Det var tilfelle med Hovlund (Kirkbakk) også.

Her var det skrikande mangel på vatn no i vinternatta. Hest vart spent for slede med tom tønne på, og ned på elva bar det der det var ei råk. Bjarne Kooperativa Lillevoll var med ein gjeng og fylte ei sildtønne, og vatnet kom opp til arenaen. Det var typisk for Bjarne dette, blid og hjelpsam som han alltid var. I parentes er det verd å nemne at han ein sommar ville dele tid og arbeid med slåttefolket på 3 gardsbruk i 3 dagar. Hugsar han m.a. da han gjekk skåregang oppi Stenøm der helsesentret er i dag. Han ønskte også å ta til takke med den barske slåttonnmat: Kaldgraut og surmjølk.

Brannen starta fort, og det verste var snart over, men glo låg og ulma i fleire dagar. Folk kom nærmare og nærmare for til slutt å begynne å rote på branntomta. Her var det ikkje så mye å finne, alt var så brannherja, også dei skeisene gutungar fann der. Krava var ikkje så store til sportsutstyret da, dei vart flittig brukt på tjønner og elva.

Moan ga seg ikkje og starta butikk på Tuna like ved Hov skule. Bror hans, norskamerikanaren Iver, kom over og bygde på same tomta der Moan heldt fram til han døydde etter 1930.

Moan hadde ei barnleg glede, og det skulle ikkje så mye til før det kom fram. Ein gong kom gamle Jo Lisjjala som ikkje var kunden hans og gjorde storhandel, bl.a. kjøpte han ein stor torsk. Da lyste Anders Moan opp og fortalte det mange gonger etterpå. Han strevde slik som før dei siste åra av livet sitt og hadde sjeldan fri. Ordet stress var ikkje i bruk enda. Han var ein tur til Oslo der han hadde nære slektningar. Det er vel tvilsomt sant at ei tertefin serveringdame kom bort til han på ein restaurant og sa: - «Her serveres bare med snipp,» - og at Moan svarte: - « Ja, takk, eg tar to sneppa!»

Var det godver om sommaren, satt han på ei tuve i Løbørslunden på søndager der han prøvde å sole seg. Det er eit vakkert minne han let etter seg.

Minner fra min barndoms dal

Her står jeg i min barndoms dal
og plukker rike minner.
Om dalen den er djup og smal
jeg vakre perler finner.
I høiden vider den seg ut
med garder grender skog og nut
har fostret mang en dråk og gut
som sitt levebrød har funnet.

Det var i nitten tjue tre
jeg første gang fikk dalen se.
Alt fanget straks mitt barnesinn
jeg kjente fjelluft mild og linn.
Fikk se natur så flott og fin
og tenkte: Her er heimen min.
Ja, Sommervoll du er meg kjær.
Jeg glemmer aldri tiden der.

Naturen var dekket som ett bord.,
fra øst til vest fra syd til nord.
Ved tanken på en Skaper stor
vi fattig blir på ord.
Vi var ei vant med slike ting
og sprang nu alle steds omkring.
Vi var så vill så glad og gjill
og mye rart det fikk vi til.

Her ble det liv i alle rom.
I fjøs og stall og hvor vi kom.
Tenk rosåt vakre Røroskyr.
Hester hund og katter, ja alle sorter dyr
som finnes på en gar.
Du store ting hvor rik vi var.
Ja, var det rart at vi var glad
og syntes at vi ha det bra.

Så ble det vår, med stor aktivitet,
Det lamma sau og kjille gjeit.
Og nu skull alle dyra ut.
Så her ble det råd for å ta seg en kut.
Dem slo fotan i været, bølja og sprang.
Og bjøllan dem ga oss en velkjent klang.
Slik va det da men det mangle vi no.
Og e synes den tia va trivelear ho.

I dette Eldorado tråtte jeg min barnesko.
Jeg sikkert både gråt og lo.
Her hjalp jeg mor her hjalp jeg far.
Den eldste jeg i flokken var.
Jeg mine søsken ledet,
og vi ble sju i redet.
Etter hvert ble vi tatt med i strev og stell
fra tidle dag til langt mot kvell.

Av Anna Elisabeth Garberg

Jeg gikk på skulen den lange veg,
så ingen buss som skulle kj øre meg.
Kanskje det att jeg gikk, jeg vart så sterk
og har gått med glede til alt mitt verk.
Med fullt av arbeid av alle slag,
så vart det aller åtte timers dag.
Vi vart opplært solid, fikk real start.
Og far fikk arbeidet unna i en fart.

Det minnes nok begge både Klaus og Lars.
Det var bare og start på når dem kom te gars.
Da kjaur dem måssså, høi møkk og ved
og mye anna som og mått te.
Om vinteren va det arbei i skog og fjøs,
men værst det vart når vatnet det frøs.
Vasstynna ho vart diger tå is,
så da gikk det for seg på mange slags vis.

Det vart mye følk med både taus og dreng.
Så det lå to tri onga ti såmmå seng.
Det va slik det vart, for vi va itj rik,
og derfor så måtte me gjørrå det slik.
Men alle dem sov og hadde det bra,
og om morrån så va døm både utkvilt og glad.
Og når vi kom op så ropte far, kom hit åt me;
Føst hjelpe di a mor, åssså ber di inn ved.

Vi måtte bærre lystre ellers vart det ris.
Og slik gikk no tia på forskjeli vis
Men arbeid ble det mer enn nok,
og mat mått det te åt den store flokk.
Vi fikk kjøtt og flesk og hemmjølsgrøt,
og sanneli vart vi både sterk og støt.
Vi vaks itj opp, på pizza og brus,
og pølse og brød va heldigvis itj kommi i hus.

Vi åt oss mætt kvar enaste dag,
og alle så gikk vi så godt i lag.
Vi plokka molte for å kjøpe oss sko,
og dem fikk vi ti på samlaget tå n Ingbrikt å n Jo.
Når me itj hadde peng betalt me varan me smør.
Men enda trods det, så va det trivelear før.
Da visste me forskjell på rett og på rangt.
Og greidde oss foruten både mye og mangt.

Når vi flytta til seters ja da vart det stas,
og sjå krøttera ker dem kosa seg med nyvokse gras.
Da kinna me smør og så koka me ost.
Med fjell og med Nålsjøen vi ha det så kost.
Slik vaks vi opp med mor og med far,
på en bratt, tungvint og ulendt gard.
Med alle de minner i fra vi var små,
har jeg fremdeles gleder ved å tenke på.
Og grenda og folket jeg aldri kan glemme,
men i takknemlighet i hjertet vil gjemme.

Ekte budeie

Av Elin Hegseth

Oline Nordgård (80) er ei erfaren budeie. Sammen med buskapen, som bestod av kyr og noen geiter, har hun tilbrakt femti somrer på setra ved Hessjøen. Nå har yngre krefter overtatt drifta, men kjærligheten til dyra og minnene om somrene på setra har hun bevart.

- Hva forbinder du først og fremst med seterliv?

- Trivsel, svarer Oline kontant. - Det var veldig trivelig på setra. Spesielt før i tida var det veldig rolig og trivelig. Det var tungvint, men jeg husker hyggen mye bedre enn slitet.

I de åra Oline var på setra, gjennomgikk drifta store forandringer. På midten av 30-tallet, da hun fikk ansvaret for seterdrifta, var det vanlig at kvinnene bodde på setra hele sommeren, mens karene bare kom på besøk i helgene. Før flyttinga ble det laget i stand mye mat, for eksempel flatbrød og spekemat, som skulle holde for hele sommeren. Transporten foregikk med hesteskyss, mens de største barna gikk i forveien sammen med buskapen.

I begynnelsen var det meste av utstyret som var i bruk, laget av tre. Etter som det ikke var noen melketransport de første åra, ble det laget smør og ost av mesteparten av melka. Etter hvert ble drifta lettet med forskjellige hjelpemidler. Det ble også vanlig med melketransport, til slutt flere ganger i uka. Da Oline tilbrakte sin siste sommer på setra på midten av 80-tallet, var drifta totalt forandret, og bruk av melkemaskin var for lengst innført.

- Hadde dere et nærere forhold til dyra før, da det ikke var så mye utstyr og maskiner?

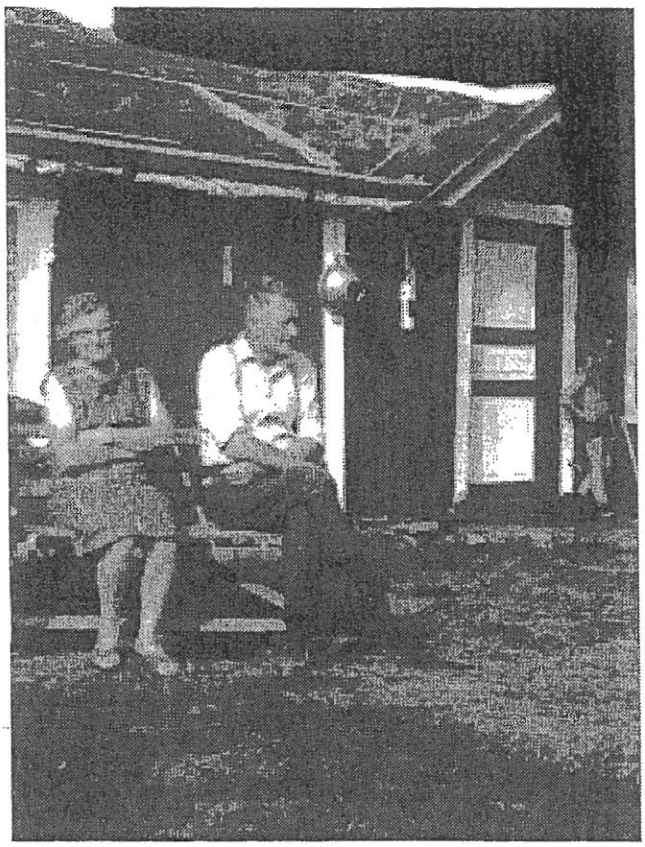
Oline tenker seg nøye om. Så svarer hun:

- Det er vanskelig å si. Det kan være et nært forhold mellom dyr og mennesker i dag også, avhengig av hvordan en er mot dyra, men en fikk mer kontakt med dyra når en satt ved siden av kyrne og handmelka, det er sikkert. Slik sett er det ikke så mye kontakt i dag.

I dag går tallet på setrer som er i drift, stadig ned. Oline og mannen Martin forteller at det var 39 setrer som var i drift ved Hessjøen i 1940. I dag er tallet nede i 11. Begge frykter at den generasjonen som nå driver de få setrene som er igjen, er den siste som ivaretar setertradisjonene. Oline synes det er vemodig med stadig færre setrer. - Det er så tomt og stusslig med alle de tomme setrene, sier hun. - Det er vemodig å tenke på at det før var folk på alle setrer.

Det er tydelig at Oline minnes åra på setra nesten med udelt glede. Strevet er glemt, og tilbake står minnene om idylliske sommeruker ved Hessjøen sammen med ungene og buskapen på den tida. Ifølge Oline, visste ingen hva stress var.

Oline minnes spesielt helgene på setra. Da kom ektemannen også til seters, og etter hvert ble setergrendene

et samlingssted for bygdeungdommen. På 50-tallet gikk det buss til Hessjøen hver lørdagskeld, og da ble det ofte livat.

Budeiene hadde mye kontakt med hverandre også ellers i uka: - Ja, vi «løfte» mye som vi sier. Vi tok med oss «binninga» og «såg bortåt de andre budeiøm» når vi hadde tid. Og hvis kyrne kalva, måtte vi hjelpe hverandre så fødselen gikk bra. Vi hadde mye mer kontakt med hverandre på den tida. Vi som var nære granner traff hverandre hver eneste dag.

Den dag i dag står den gamle treredskapen på setra til familien Nordgård. Oline synes det er litt vemodig å se at de ikke lenger er i bruk. «Snart er det like ens på setra som det er hjemme,» mener hun, og Martin er enig. At moderniseringa av seterdrifta ødelegger noe av grunnlaget for de gamle tradisjonene, ser begge ut til å være enige om, og de kan bekrefte at drifta var langt mer miljøvennlig før.

Da Oline var på setra, hadde hun en spesiell plass der hun sto når hun vasket opp, og om våren var det grønt, frodig gress der. Nå står dattera Marit på samme sted og vasker opp med moderne vaskemidler, og gresset er avbrent ved rota.

Som avslutning på samtalen forteller jeg Oline om min oppfatning om seterlivet før i tida, nemlig at det var

svært tungvint, og spør hva hun ville valgt dersom hun fikk valget mellom å setre med de hjelpemidlene som var vanlige for 50 år siden og dagens hjelpemidler. Hun kikker på ektemannen og virker med ett litt usikker. - Vel, var det tungvint før i tida, sier hun sakte, - men så var det også mye triveligere. Spesielt fjøsstellet husker hun at hun syntes var koselig.

Spørsmålet om hva som er den beste driftsmåten, lar hun være ubesvart, men måten hun forteller om de gamle minnene på, avsløre at hun selv har en forkjærlighet for seterdrift på gammelmåten. Seterlivet kan nok aldri bli det samme for en som husker tida da en fikk ei krone og åtti øre for en kilo smør.

Sammen konstaterer ekteparet Nordgård at «nei, før og nå, det kan ikke sammenliknes». De har forstått at de ikke kan stoppe utviklinga, selv om det er vemodig å se at setertradisjonene langsomt viskes bort og blir erstattet av nye skikker, men minnene og erfaringene fra seterdrifta i ei tid da kyrne hette Litago og Dagros, og ikke 0242 og 0243, dem har de bevart.

Ungdomstevne på Graftås for 100 år siden

Av Gudbrand Grøt

Ungdomsforbundet «Breidablikk» hadde sitt årsmøte og stevne på Graftåsen i Ålen helga 16. og 17. juni 1894. Bygd på referater i Fjell-Ljom kan det være interessant å ta et tilbakeblikk på denne store ungdomsmønstringen i bygda for 100 år siden. «Der var jubel i de overfyldte mange vogne i morgentoget fra Tønset, Tolgen, Os og Røros lørdag, - ikke mindst fra de aabne kreaturvogne.» Det var et fagert tog, af Norges fremtidstog, som bruste inn til Reitan stasjon i Aalen, hvor livsfriske unge kvinder og mænd fra Østerdalen og Røros havde sat stevne med ungdommer fra Gauldals dalføre. 18 foreninger var representert. Forbundet var blitt stiftet året før på Røros ved ungdomsmøte der. Forbundets medlemsantall utgjorde til sammen 830 medlemmer.

Det var en rekke foredrag på programmet for helga. Tema var «Ungdommens tro», «Hvad vor tids oplyste ungdom bør vide», «Hvorfor raader trykkende kaar i vore bygder?» og «Om udmeldelse af statskirken». E. Hofstad innledet om «Ungdommens forhold til de sociale spørgsmaal, særlig med hensyn paa jordspørgsmaalet». Amtskolelærer J. A. Renolen hadde foredrag om «Hvad bør vor ungdom fordre og hvad fordres der af den?»

Taleren påpekte at tidens fordringer er «at alle lærer at kjende tidens krav, og at enhver sørger for at han kommer paa sin rette plads og gjør sig skikket til at fylde denne tilfredsstillende. Hvad ungdommen derfor bør fordre er midlerne til at følge tiden og anledningen til at utdanne sig saa de blir stillet til at møde tidens krav. Som slige midler vilde taleren nævne gode skoler, saavel barneskoler som ungdomsskoler.»

«Hvad ungdommen fordrer er altsaa uddanningeanstalter i fuldeste grad. Dertil adgang til læsning. Taleren vilde i denne forbindelse peke paa hvilken ynkelig forfatning folkebibliotekene var mangesteds. Disse bogsamlinger laa tilbage. Her var et felt fra ungdomsforeningerne at opta virksomheden med at faa skik paa disse.» Renolen pekte videre på at «Ungdommens organisation i ungdomslag var nødvendig og ungdommen bør fordre respekt for sit arbeide. Men ikke bør man se vondt til at ungdommen tillige faar lidt fornøielse. Ungdommen bør ha fornøielse. Ungdommen eier, som man forstaar, en kraft, der ikke helt opbruges i det daglige flid.»

Taleren oppsummerer med hva ungdommen bør fordre: «Adgang til udvikling i den retning, de finder tjenligt. Saa har vi de krav der stilles til ungdommen. Hvad der først og fremst fordres af ungdommen er mere alvor. Ikke sutrende hodehængeri, men en ungdom, som virkelig vil noget og som har lyst til arbeide og lyst til samarbeide. Det kunde nok hænde at de unge endnu en stund fik arbeide uden de ældres støtte og sympati, men det gjaldt derfor ikke at gi tapt, men arbeide trofast og alvorlig.

Fjell-Ljom avslutter stevnereferatet slik: «Det er at haabe at ogsaa dette stevne maa bringe vækst og fremgang for ungdomssagen, ikke alene for Aalen eller stedet hvor stevnet holdtes, men at disse overmaade heldige sammenkomster til spredning af oplysning og ungdomssindets forædling i det som fagert og godt er, maa ha en tilbagevirkende kraft til de engere foreningers pladse.

Stevnet i Aalen var et godt møde og det var gjildt gjort af aalbyggerne dette paa saa forholdsvis kort tid at faa istand baade ungdomsforening og eget lokale.»

De gamle vegforbindelser mellom Haltdalen og Selbu

Av: Olaf Grønset - Tegning: Steinar Flaten

Et lite glimt fra fortiden. Det har vært en livlig trafikk over fjellet i tidligere tider. Det er nok lite vi vet om denne aktiviteten, det meste er gått over i historien. Mye har «soga glemt», men det vi vet av historien og på folkemunne sine opplysninger synes å være riktig å friske opp. Det er ikke eventyr. Vi har behov for å kjenne litt til fortiden og de røtter som strekker seg bakover i tiden. Det var nok mang en slitsom tur over fjellet en stormfull vinterdag.

Så langt en kjenner til var vel veien fra Mosletta over Skogen til Vevåtjønna fremover til Langen, videre langs floene til Breitjønna og ned til Grønset den mest brukte for Selbyggene. Og for Haltdalingene gjaldt også den samme veilina, når de tok turen over til Selbu. Det er vel en enda mer brukt fjellovergang fra Neadalsføret, nemlig veglea Tydal-Aunegrenda. Det er også andre vegleer som ble mye brukt f.eks. Vikvarvet-Haltdalen.

KJØRING FOR KOBBERVERKET

Noe av den eldste trafikken en kjenner til er kjøring av «settved» og trekull til utdriving og smelting av malmen for Kobberverket på Røros. Skogen rundt verket tok etter hvert slutt og en måtte ut på videre omkrets for å skaffe kull og ved. Her fikk skogen i Selbu også blø, særlig i Nåldalen almenning (Nålbogen). Her var det mye skog. Selbyggene måtte pent kjøre fram kull og ved, selv om det var vanskelig. Betalingen for kjøring av trekull var 3 ort pr. lest. Denne kjøringa er vel ukjent for de fleste. Det var ikke bare An-Magrit som kjørte kull og malm for Rørosverket med Hovistuten, men selbyggene fraktet det meste med sine grahester, «skjønne og sterke, et hundretalls og seletøiet holdt selbyggene godt i stand». Gauldalingene krevde større lønn av verket, men selbyggene tok kjøringa for den lønn verket hadde bestemt. Et gammelt ord sier: «Vil dere ikke arbeide så er det Selbygger å få tak i», - hvilket nok det er mye sannhet i.

KVERNSTENKJØRING

Kjøringa av Kvernstein over fjellet var særlig stor omkring 1700-tallet. Det var kjøring av kvernstener til Rørosmartnan bare en gang for vinteren. Det var hardt arbeid. Vei fantes ikke. I sludd, slaps, kulde og snøstorm slet de uendelige karavanene seg fram over fjel-

Det sto om livet for Sivert Fløttum

let. Hester og okser dro sledene. Bak stampet karene i digre skinnmudder.

De kjørte opp fra Mosletta bl.a. «Rørosveien». De fulgte seterveien fra Havfella. De hvilte ved Sjøvollan. De kunne kjøre også andre veier. Det kunne være fra Jovatnet opp til Storvålåtjønna ned til Lille Vålatjønna. Ved Ørderøyene hadde de staller. Videre over Vevåtjønna til Langen og framover floene til Breitjønna og til Grønset og Flatberg i Haltdalen. Det kunne ofte være stridt vær ved Langen. På Selbu-sida benyttet de også andre veileer uten her å gå i nærmere detaljer.

ONNAARBEID I HALTDALEN

Det var nokså vanlig at det kom karer og kvinnfolk fra Selbu over fjellet til Haltdalen for å ta seg arbeid. Det kunne være våronn, slåttonn og høstarbeide. De kom som regel tidlig om våren, mens det var skiføre over fjellet. Et minne fra den tida har vi oppe på Grønsetbakkan et sted som kalles for «Skigrana». Her satte Selbyggene igjen skia sine om våren, når de kom over, derav navnet. Stedet var ellers mye brukt som oppbevaringssted for Flatberg og Grønsetgårdene sine kjørere. Her var det ting som skiftes, f. eks. truger, diverse kjøreredskaper. Grana var som skapt for dette, den tjente også som garderober bl.a. for skinnmudder o.l. «Skigrana» var ikke hvilken som helst gran og sted. Det vet de som bor på bakkan. Kanskje noen i Selbu minnes det, - neppe!

KJØRING AV SVILLER OVER FJELLET

I Nålbogen ble det drevet med hugging og skjæring av jernbanesviller til Rørosbanen som ble kjørt over fjellet. Det var god malmfuru der og det trengtes for ikke å råtne så snart. Såvidt en vet var det folk både fra Selbu og Singsås med på denne driften. En vet at Sivert Fløttum har vært mye nevnt. Han sørget for proviant hver 14 dag til de som drev i Nålbogen. En vinterdag han skulle til Haltdalen etter proviant sto det om livet for ham. Det ble et forfrdelig uvær. Han kom seg ned til Grønset etter en meget slitsom tur. «Kjæm du fra Nålboga?» spurte Simen. Gå inn og varm deg og få deg kaffe av Anne. Jeg skal ta meg av hesten din. Ja, spørsmålene ble mange mens Sivert fikk seg mat. Merra var nok god som fant veien, men det var vel og ei høyere makt, når dette gikk bra. Men det var nok ikke bare denne ene gangen Sivert fikk prøve seg. En av arbeiderne var blitt syk og Sivert måtte ta turen over fjellet med den syke, Ola Aungrind. Tenk for en ambulanse i ca. 2 mil en vinterdag over fjellet.

Driften i Nålbogen begynte i 1880-åra og sluttet omkring 1915. Skjæring av sviller ble utført med handsag. Senere kom Havsjøen sagbruk med motor og sagutstyr. Det tilhørte Norges Statsbaner. De kjørte opp fra Grønset utstyret, men turen måtte utsettes på grunn av uvær. Det var den nevnte dagen da Sivert Fløttum holdt på å sette livet til. Da først været bedret

Her satte selbyggene igjen skia sine om våren

seg dro de over med sagutstyret. Dette var omkring 1908-10, så vidt en har fått kjennskap til. Det var Simen Grønset som var veileder og kjentmann. Han hadde seter ved Langen og var godt kjent i området. Det var en rad av hester som dro opp over Grønsetmarka med tunge lass og en hop karer fulgte etter. Sagbruket lå ved Gravtjønnene. Her ligger det enda sliperter igjen. Likedan oppover dalene mellom Vevåtjønna og Lang en. Rester av sagutstyr er å se enda. På Breitjønnbrøttet hadde de et stort lager. De kjørte ned til Grønset og til jernbanen ved Flatberg. Det var visstnok bare selbygger som kjørte. En del bodde hos Hans Grønset. Denne trafikken tok slutt i 1915-16. En etter datiden en storbedrift var dermed slutt.

BRINGENSTEVNET

Vi kan gjerne kalle det grensestevne, - grensa mellom bygdene går over Bringen. Det var det frilyndte ungdomslaget «Freidig» i Haltdalen som tok opp tanken med Neadalens Ungdomssamband om å møtes en gang for året. Helst i juli måned skulle det skje. Det ble meget god oppslutning til disse stevnene fra begge sider av Bringen. Det var en marsj på 3-4 timer fra beg ge sider. Men hva betydde det i disse tider. Noen tok turen i to etapper. Fra Haltdalen gikk vi til Nålsjøvollan lørdag og de fra Selbu gikk visstnok til Nålbogvollen også dagen før stevnedagen, som alltid var på søndag. Det ble arrangert stevner i 1934, 35 og 37.
Underholdning var det rikelig av. Først var en samlet ved varden, senere mere spredt på høyder og i dal-

søkk. Ett år var lærer Flakne med som stevnetaler, lærer Nygård hadde skrevet prolog ett år. Musikk og dans på bergknausene hørte med. Det som for mange var gildest var å treffe kjente og kjære, og det var det mange av.

De kristelige ungdomsforeningene i Haltdalen og Selbu hadde også sine stevner på Bringen. Sokneprest Bentzen deltok. Det var stevne i 1937 så vidt en vet.

UTVANDRINGEN

til Amerika, - hva har så den med fjellovergangen å gjøre? Jo, også den foregikk fra Selbu over fjellet og til Haltdalen som første etappen. Omkring 1850 var vel de første som utvandret fra Selbu. Blandt disse var John Johnsen Lien med hustru og deres 6 måneder gamle datter, samt Thomas Larsen Krogstad, og de tok veien over fjellet. De forlot bygda en morgen i grålysninga. De tok avsted fra Mosletta oppover skogen over fjellet til Haltdalen og tok muligens inn på Grønset. Det var første stopp på en emigrantreise. Så gikk ferden videre fra skysstasjon til skysstasjon til Kristiania.

FJELLET HAR KREVD SINE OFFER

Det er fortalt at en selbygg skal ha druknet på isen i Langen. Likeså at en selbygg skal ha frosset ihjel ved Tverbekken sør for Langen. Her har det stått et trekors. Er dette de eneste som har mistet livet i fjellvegen her, - det tier historien om. Det er nok mange flere som har kommet bort i fjellet mellom Haltdalen og Selbu.

Dette er spredte trekk fra en svunnen tid. Å benytte veien over fjellet slik som før er slutt. Det tok 8-9 timer for å besøke naboene. Ja vi regnet oss som naboer, - gode sådanne. En liten historie bekrefter dette. I 1905 da det var spent om det ble krig med Sverige sa min onkel John: «Det er ikke farlig for oss, - Selbyggene hjelper oss.»

Har så vidt berørt litt av det som er gått over i historien. Det er på mange måter en ny tid som innvarsles. Stien i fjellet er grodd igjen. Ingen går den snart lenger, - det er stilt. uhyggelig stilt. Har utvikling ført til avvikling?

De forlot bygda en morgen i grålysninga

Av Målly Gjersvoll Strickert

Jeg gjikk alene på en øde vei
gjikk nesten som ved siden av meg selv
for tanken vandret hen og så forlot meg,
Jeg bare drev med strømmen som en elv.
Da sanset jeg en svart forpjusket stær
som hakket i den ennå grønne plen.
Men høsten ble meg plutselig så nær,
for jeg så løvet gulne på en utstrakt gren.
Etter høsten kommer vinteren så visst,
den dekker alt med snøens kvite lag.
Jeg blir med ett så vemodsfylt og trist.
Tro om det blir en ny vår med sol og vingeslag,
og løvsprett i den vakre li som før?
Jeg fanger tanken inn igjen til sist,
og finner stille veien til min dør.

Tanker på siste blad i skoleprotokollen 1944

Etter skoleåret 1943/44 var skoleprotokollen for Aunegrenda utskrevet. Siste bladet i protokollen har skolestyraren Jens Halstein Nygård brukt til noen tanker om situasjonen slik det så ut da ved endt skoleår i 1944. Dette 50-årsminnet har vi tillatt oss å presentere i «Oppunder Fjellbandet». Slik skriver da den gamle penneføre skolemannen Jens Halstein Nygård på siste bladet i Aunegrendas skoleprotokoll sommeren 1944:

Ja, dermed er denne dagboka utskrevi. Og mykje vatn har runne i havet med at denne har vori brukt. Og mange av dei som har havt namna sine i denne boka har gått over inn i den evige og store stilla, der ingen vender attende ifrå.

Med undtak av enkelte få vikarer, er det Bollingmo og eg som har vore lærarar her heile tida medan boka har vore brukt. Ikkje tenkte eg når eg tok til her at eg skulde bli her så lenge, men no har eg grodd fast her. Fjellet har fanga meg, så no er det lite truleg at eg kjem herifrå.

- Men ein sluttar ikkje denne protokollen under dei beste teikn. For det første er det usedvanleg sein vår. Det var rikeleg med snø i vinter. Berre nordaver og snø heilt frå melllomdagane. Og berre sur, kald nordavind med regn og snø i vår. Krøtera er inne enno, og blir det vel fleire dagar enno.

- Men verre er det med situasjonen ute i verda. Verdskrigen rasar nett desse dagane villare enn nokon gang, så grusom som aldri før i verda. Hatet og villskapen og råskapen er verre enn nokon gang. Også vårt land har fått prøve litt, og får truleg prøve enda meire enda det er ferdig. Men det som verre er, er hatet mellom landsmenn seg i mellom. Det spår dårleg for gamle Noreg. Og folket er på grunn av alt som fylgjer med, sokke ned i lovløyse uærlegdom, - så det vil ta lange tider å arbeide seg opp att til eit høgreist lovlydig folk, - eit folk i samhald og samarbeid. Vår evige ulykke: Dette at vi aldri kan arbeida saman til sams beste, men må dyrke kvar våre interesser, arbeida på kvar vår leid, småkongetanken og egoismen har drege oss langt nedover denne gangen. Dine søner har vist seg deg lite verdig, gamle Noreg, måtte denne tida smelte oss saman til eit einig, samhaldane folk.

Trøa i Aunegrenda 18/6 -44.

Jens Halstein Nygård

DITT LIVSSYN

Kj enn din tid, la tanken
få vandre gjennom livets
skaperverk i brenningens
åpenbare livssyn i livets fantasifulle
åndedrag.

Man seiler på livets bølger
i storm og solgangsbris
Dine følelser i glede og
savn trenger sig inn i
alles hjerte, i den tåkefulle
verden, på veiens tonefulle rike.

En kjensle av dagdrøm
fryd er ens hjerte, kjenner sig
selv og gløder vår tro i
tidens minnerike tiders liv
som gjenspeiler i menneskets
tankevekkende utfoldelse på
jorderikets livslyst i utømmelige kilder.

Ole Eidebakk

Utvandringen avverget

Lærer Moen var på heimveg fra skolen. Med den sorte alpelua på toppen som vanlig og under arma den velbrukte svarte veska.

Til den store steinen ved stuggunåva i Megårdsmoen sto lent en liten pjokk. Det var vanlig for Moen å bli møtt av enten Sigmund eller noen av oss naboungene når han var på skolevegen. Alltid var noen av oss i farten.

Men denne dagen merket Moen at det var ikke som det skulle være med den vanligvis viltre lysluggen på steinen. Det hang ei tåre igjen i øyekroken. Og blikket var falnet og gikk i veggrøfta. Ei hånd pløyde gjennom den lette lysluggen,

- Kerr det e som står på, Gudbrand?

Det ble taust igjen ved steinen. Men den erfarne lærermester var vant til å vente på svarene. Så kom beskjeden hikstende fram:

- Jeg reiser til Amerika!

Hånda i håret ble flyttet og fant ei lita hand.

- Du får nå slå følge med meg no da først.

Mens de to ruslet ustover vegen kom da forklaringen på de plutselige utvandringsplanene. Det var noe som ikke hadde vørti som tenkt. Far hadde skrinlagt småguttens planer om ett eller annet. I trossen var da Amerika dukket fram som løsningen og som hevnen. I kjøkkenet hos Maren tok duften fra middagsmaten plassen til Amerika i tankene.

Det ble som mange ganger tidligere en middagsgjest ekstra for henne. Ettermiddagen gikk, Sigmund og Gudbrand var opptatt med sine gjøremål. Skumringen senket seg, og leken måtte avsluttes. Det var tid å gå heim. De små skrittene styrte den velkjente vegen, det bar heim igjen. Fjøsdøra ble forsiktig åpnet, varmen fra dyra slo mot den lille pjokken som ble møtt av blikkene fra kyrne. De var tydelig fornøyd, stoppet litt i ørtinga, konstanterte at utvandringa var over igjen for denne gangen også.

Ved kusida hvilte fars hode mens mjølkestrålene spirte ned i bøtta. Pjokken viste fram tegningene. De to var igjen helt på bølgelengde!

Gudbrand Grøt

Minner fra Renåsetra («Nørdervollen») i Gauldalen 1949

Renåsetra i Gauldalen er ei av de få setrene der det ennå er drift. Hos Kari Sundan Grønli er det traktering å få, og roen og stemningen i den gamle seterstuggu er den samme som i gamle dager da bestemor Kirstina var budeie her. Kirstina vokste opp på gården Kirkhusmo (Larsmoen). Hun var søster til overlærer Anders Kirkhusmo og gift med Bersvend Jordsli. De kjøpte Renå og bosatte seg her på -90-tallet.

I 1949 besøkte brorsønnen Leiv Kirkhusmo og kona Helga «Nørdervollen». Foreldrene hennes var Ingeborg Larsdatter, f. Hov og Anders Heksem (Petran). De flyttet til Folldal, der Helga vokste opp. Inntil da hadde de også i Renå setret vekselsvis på to plasseroddår i setergrenda Folldalen, og jamtår i Gauldalen. Men fra og med dette året sluttet de med det og har siden bare brukt setra i Gauldalen.

Kirstina og Bersvend Jordsli på Renåvollen 1949

På veggen i setra henger fortsatt et dikt som Leiv Kirkhusmo skrev til minne om besøket i 1949. Sammen med diktet henger også et par bilder av Kirstina og Bersvend Jordsli tatt samme året. De var da h.h.v. 80 og 85 år gamle.

Buskapen flokker seg om budeia ute på setervollen

Den gangen var enda hest og kjerre vanligste framkomstmiddel, og de få turistene som for gjennom dalen kom gående med sekk på rygg, stav i hand og gjerne et lommetørkle knytt over issen til vern mot solsteken.

A. G.

Til Kirstina og Bersvend

Du vandringsmann, som sliter setervegens mil,
og vender blikket trøtt mot Skarvens blå profil,
stans opp ved hytta her, legg staven ned,
tre inn til disse to, nyt kvilens fred!
Her møtes du av Bersvends lune, trygge ro,
Kirstinas varme smil og setermaten god.
Slik har det alltid vært i over femti år.
I disse gamle banker livets unge år.
Så mangen dag jeg satt ved deres gjestfri bord.
Jeg prøver risse her et fattig takkens ord
fra meg og mine, ja, fra alle, alle dem
som møtte, lærte kjærlighet i deres hjem.
Å, måtte dere få en rolig livsens kveld!
Ha takk for slit og strev i disse fjell!

De går og stuller her så vakkert disse to.
Men der de vandret skal det evig blomster gro.

Renåsetra, Gauldalen 22. juli 1949.
Hjertelig takk for sommeren 1949!
Helga Kirkhusmo, Leiv Kirkhusmo

75 år siden mållaget i Haltdalen startet

Av. Gudbrand Grøt

Søndag 21. desember 1919, sotsøndagen, innkalte lærer Jon Ryan til møte i forsamlingshuset «Fram» for start av mållag i Haltdalen. 20 medlemmer tegnet seg på første møtet. Mållaget ble egentlig født tidligere om høsten da Ryan hadde fått Anders Hovden til å holde messe i kirka 14. september og samme dag hadde formannen i Noregs mållag, Olaus Islandsmoen, tale på fest.

Bakgrunnen for opptakten til laget var nok striden som hadde oppstått om å bruke nynorsk i kirken. Jon Ryan kom til bygda i 1918 som lærer og klokker. Og han var permitert en tid av de 3 årene han ble i bygda. «Ryan-striden» hadde sin bakgrunn i at han som klokker leste inn- og utgangsbønnene på nynorsk. Dette ble det sterk strid om. Bispen måtte tilkalles for mekling, uten at det lyktes. Etter to avstemninger ble resultatet at menigheten ville ha bønnene lest på bokmål som tidligere, og Ryan måtte slutte som klokker.

Men det ble et aktivt ungdomslag som kom igang og fikk navnet «Holtålen mållag og ungdomslag». Etter formålsparagrafen for laget skulle det «samle unge og gamle i bygda til å agta og halde på bygdemålet og gode skikkar i bygda, og arbeida for at landsmålet etter kvart som det let seg gjera blir det rådande skriftspråket i bygda og landet. Laget er upolitisk».

Det første styret var: Jon Ryan, formann, Svein T. Heksem, varaforman, Ingeborg Grøt og Jens Nygård. Laget fikk eget handskrevet blad «Haltdalingen» med Per Trønder Kvernmo som den første bladstyrer. Etter det første året var medlemsstokken økt til 70 og holdt seg ganske stabilt. Det første arbeidsåret var svært aktivt med 11 lagsmøter, 3 lagsfester og 4 åpne fester.

Utgangspunktet var at det skulle være minst ett lagsmøte i måneden. Det var foredrag på møtene, enten med krefter utenfra eller det var ordskifter med lagsmedlem til å innlede omkring aktuelle emner. Mye sang og opplesning var faste innslag og folkeviseleik. Det var godt oppmøte på lagsmøtene.

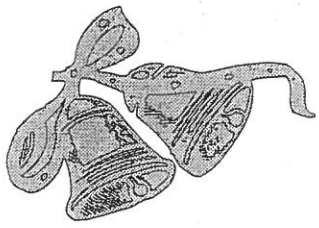
Allerede på andre ordinære lagsmøtet 1. februar 1920 kom tanken om bygdebok for Haltdalen. Det ble vedtatt å søke kommunen om et tilskott mot å garantere for 400 kroner selv, for på denne måten å komme igang med å emne på ei bygdabok for Haltdalen. Pengene var tenkt å brukes til at Anders Reitan samla i arkivene det som vedkom Haltdalen samtidig med at han samla stoff til bok om Ålen.

Laget ble medeier i lokalet «Fram» sammen med skytterlaget mot å legge nytt tak på lokalet. Det omtales i årsmeldingen som nokså «vågsomt lyft for et ungt lag». Kostnaden ble 1700 kroner. 4. juledag 1920 arrangerte laget åpen fest og oppførte sitt første skuespill «I Apehagen». Etterhvert ble det mange skuespill fra laget. Det var dessuten to foredrag på festen. Høgskulestyrar Anders Mo fra Torshus om målsaka og høgskulestyrar Julius Nybø, Tunheim, Tynset. Det var svært mye folk på denne festen.

Da Ryan måtte flytte fra bygda var det Per Tønder Kvernmo som overtok formannsjobben, og Ingeborg Grøt ble ny bladstyrer. 17-maiarrangementet, juletrefester og morsfester tok laget seg av og arrangement ved forskjellige anledninger forøvrig. Avskjedsfest for utvandrere til Amerika ble holdt. Første utferden i laget var 25. juni 1922 og gikk til Vollfjell-varden. Det var matservering på Heksemsvollene både før og etter fjellturen. Juli og august skulle være hviletid for laget. Tanke om bygdemuseum var framme i 1930 og husflidskurs med praktisk opplæring for bygdeungdom ble det tatt initiativ til. Laget hadde egen boksamling for utlån og det ble arbeidet aktivt for å få norske blad og bøker inn i heimene.

Av andre større saker av almen interesse som laget tok seg av må nevnes plantefeltet i Tamlagsmarka. I samarbeid med fylkesskogrådet og skogrådet i kommunen gjorde laget en stor innsats med skogreising gjennom dugnadsarbeid av medlemmene. 20-30.000 planter ble her satt ned. Bauta i Øfstlia sørget laget for over den første kirka i bygda, stavkirka. Avduking skjedde 14. oktober 1928. Vevkurset laget fikk startet vinteren 1927-28 ble opptakten til arbeidsskolen som var i flere år i bygda.

Formenn i laget var Jon Ryan i 2 år, Per Tønder Kvernmo i 5 år, Halvard Grøt 8 år, Jon G. Rønning og Hans Grøtt i 2 år hver, og Oleanna Rimstad, Per Reppe og Magnus Botten ett år hver. Laget var i drift til omkring 1940.

Kvinneforeningsmøte oppi «Renbygden»

Olaf Hofstad, Ålen, 1876-1960

Ja no ska me sønge og no ska me feste
å da vil me hå våre granner tilbeste.
Du går nokk itt´fri før litt´«slærv» e me bange
før me ha tenkt å få me nokk se mange.

A Olava Grønli e gla ti å åtå
å de kjæm frem før´n se titt ka de våttå
ho foresle mesta kvar ho ha ore
«me må da fill få ti nå handfeng på bore».

Når mannen e borte de e da så stuslig
A Johanna Lillevold ber se så kursli.
Te Byafossen vil tankan titt vende.
Når Johannes kjem att kjem jula kan hænde.

Lars Bakken se flitugt må sitti å vugge
han fe slett itt´tia ve´en å hugge.
Han vugger se hender og føtter dem domne
de nytter slett itte få Litl-Klas te somne.

Ustigar Grønli i vår sto de nere.
A Kari ho skulla gjort «molja i vere»
før best søm a gjekk op på lemma å tøla
se okjendt ho va der se gjekk a åt høla.

´N Hans å ´n Lars tør se enno itt´gifte
dem e alt før ong til familie stifte
men følk te på tykje de går se tå leen.
Dem må da fill sandeli svesses tå smeen.

Ænn Persen da mene de, han e se egen
han vil no slett´itte slå inn på den vegen
ja sømm´gong de kjæm åt a rektut nå ria
førplekte se på at´n slett ítt´´ha tia.

I såmmår de va se oheidømt te ne´bør
dem fekk ti i tohestes maskin´ pi Løbbør.
A Mæret vart leggan øm neten å våkkå
ho gruvde se før ho mått´hemat å råkkå.

På Fækjøm dem e uta tjenestepike
å no kan´n Ola se slett itte like.
Han e no se lutande lei hele stasen
å ser han nå avertert søker han plassen.

De va da besætt tykje Mæret Klokkara
at streiken i Foldal itt´længere vara
ho ha de se tongt ho må gå utøm husa
å tenkje på´n Anders å skure sund rusa.

A Kirstina si de e trasi før alle
medlemman dem går der barhuggu å kalle.
Kanhænde en tørklæ-lapp hæng´der å ruve
se sempelt de e å itt´hå se i huve.

Johanna og Ingebjørg ståke å stelle
demm legg´ti di boe, ja alt må dem bælle
å ordne te jestbå, alt anna dem glømme
men de e nokk itte te måtes åt sømme.

Da me hadde møte me drøfta se mye
de va rett heldi´att ingen kunn´lye
blandt anna var spørsmål øm tone på visen.
A Magrete foreslo, — rask overrisen.

Men den fandt itt´nåde før Johannas øre,
´Nei e ha en melodi kjendt ska de høre.
Se Norges blomsterdal, tonen e vakker.
Ingen kan sønge den, hvorfor betakker.

Da Kongen skull´bade, han skremte i jente
Å de va heller itt´anna å vente
han sa da se ærg, nei e e da en jåse
han komm´på han hadde itt´ba´drakten på se.

A Ragnhild ho ber seg før føten e stive
ho skull´da no førrå i fjellom å klive
De vet da´n Hans, ja han e da se trena
a Ragnhild ho stakkar fekk stivhet i bena.

All stass attmed husøm følk ha nå en håggå
å gjennast se står de å opsett en ståggå.
Han Jør´n han klev op va mest oppå møne
men datt ni berskogen å tynte i høne.

Gunnar Aasvold:

Barndomsminner fra nordmed Glåma

HO HELGROS OG DEN GAMLE KUBJØLLA

Når en er kommet opp i pensjonsåra og har god tid til ettertanke, kan en bli sittende og mimre om fordums dager og en forgangen tid. Vi kjenner jo uttrykket at «en går i barndommen» - det er minner fra barndommens gylne år som dukker opp i hugen som eventyr fra en svunnen tid. Slik er det vel med mange av oss, og også med meg. Det jeg her skal berette om, er ho Helgros og den gamle kubjølla.

Det blir ei historie fra fjellet med utspring på Rørosvidda. Det falt i min lodd å trø mine barnesko der, da jeg var født oppe i Rugeldalen, nærmere bestemt Jensvold, senere kalt Glåmos. Det sier oss at det var i øverste enden av Glåma der ho tar til på sin lange ferd til Fredrikstad. Far min var statstjenestemann og hadde bygd seg en heim med noe jord. Det var jo nesten en betingelse at en som var i statens tjeneste den gangen og hadde familie, måtte ha både jord og krøtter for å kunne leve noenlunde anstendig. Slik ble det både kyr, kalver og gris som ga mat til huset. Dette var midt under første verdenskrig så både rasjonering og matauke var kj ente begrep som folk måtte innrette seg etter. Far og mor var heldige og fikk leie noe seterslått i Molingdalen, og det var ei herlig tid. Foruten fjorten dagers ferie fikk far permisjon i tillegg så det ble en hel måned sammenhengende. Det ble mye godt tilleggsfor til budskapen og mye mjukt seterhøy som en liten gutt kunne boltre seg i. Det hendte nok at dagen ble for lang for den som liten var, og jeg gikk da og hang i stakken til mor og sutret når ho raket og breidde høy hele dagen. Jeg fikk erfare at det å henge i stakken også hadde sine bitre sider. Sommeren 1915 måtte vel ha vært en tørrsommer for det var så mye hvepsebol i graset. Når riva til mor ofte kom bort i disse, kom hele svermen ut og var i krigshumør. Den stakk først og fremst meg som var mest jordnær. Jeg utstøtte naturligvis de verste krigshyl uten at hvepsen tok noen skrekkk av det. Mor måtte ta meg bort fra slåtteteigen og linne meg inn i både bløte og kalde omslag for å lindre smertene. Til slutt sovnet jeg inntullet i mors forkle borte i en høyruke. Når jeg endelig fikk sovnet, ga vel giftvirkningen seg omsider, men jeg så vel ut som ei kjøttkake i ansiktet.

Men det var nå ho Helgros som ble helgenskikkelsen i denne beretningen. Blant alle de kyr jeg senere har hatt, blir ho stående i minnet som den legendariske der ikke fans maken til. Det hadde vel kanskje sin grunn i at jeg så å si fikk oppleve denne kua som det snilleste og forstandigste dyr vi noen gang hadde hatt. Ho ble kjøpt som kalv av Iver Kurås som var kjent som en god oppdretter av Rørosfe. Denne kalven var kommet til verden på en søndag og hadde derfor fått navnet Helgros. Og som navnet sier, var den roset som ei Rørosku helst skulle være. Den var mjuk og kvit i skinnet og hadde en drøss av gråblå dropler nedover sidene . Helgros fikk vel på grunn av sine flotte aner på foreldresiden ekstra omsorg og godt stell under oppveksten. Den utviklet seg til å bli ei både stor og sterk ku. Den ble også ei rettelig god mjølkeku med så feit mjølk at den kom under betegnelsen «smørku» som var viktig den gangen. Det var det livgivende naturprodukt rømme og smør som var tegn på sunnhet og styrke. Hvor dette produktet manglet, oppsto hunger på folket. Det så vi tydelig utslag av i 1940 da vi ble velsignet med så mange grønne okkupanter som var så fetthungrige at de åt smør med skei uten skive under. Men nå har fredsår skapt nye problemer i levesettet som har gitt oss uttrykkene hjerteinfarkt og kolestrol som har skapt frykt for det gedigne naturprodukt. Og nytt av året er at vi går rundt og teller bequereller som setter sine bestemte grenser for hva vi kan konsumere av naturprodukter. Fy, for utsikter!

Men tilbake til Helgros. Det var naturlig at ho skulle være bjøllku for hele buskapen. På den plassen var ho suveren og tillot i ngen av de andre kyr å gå forbi. Det å bære bjølla hadde både rettigheter og forpliktelser. Og disse ble strengt overholdt.

Mor hadde arvet bjølla etter far sin. Det var ei stor messingbjølle som var laget av en kjent bjøllestøper i Singsås. Han laget nok mange slike, og flere av dem kom også til Rørosdistriktet. Det var bjøller med svært god klang i og som hørtes over alle vidder. Denne bjølla til Helgros hadde min bestefars monogram sirlig inngravert på den ene siden: J. J. S. S. 1822. - Jens Johannesen Solli. Denne bjølla hadde lydd over Rørosvidda i snart hundre år. Mange kyr har båret den. Nå var det turen til Helgros å bære den, og det gjorde ho med stolthet. Det at bjølla hadde så god klang, var fordi støperen brukte noe sølv i legeringa som skulle gjøre messingen ekstra klangfull. Dette var av stor betydning da kyrne utpå ettersommeren streifet over

vide vidder i solgangsvind og det var sopptid. Bjøllkua var ansvarlig for å få buskapen med seg. Om det bar langt av gårde, måtte den likevel være heime til kvelds og mjølktid. Da det led til den tid, var mor og far ut på trappa og lydde og kunne høre bjølla på lang lei innover Mastenshøgda. Da måtte mor være parat borte ved grinda med saltpesken. Så gikk vegen til sommerfjøset hvor det var mjøldrikke i bøtta på båsen. Mjølkinga etter en slik lang og strevsom dag ga ei god stund for både budeie og ku. Det herlige fjellgraset som var samlet opp om dagen, ble gulpet opp og tygget en gang til. En vidunderlig naturens orden som bare drøvtyggere er velsignet med.

Etter mjølkinga ble spenene smurt med heimlaga salve av rømme og tjurru ned noen dråper terpentin. Det skull verne spenene mot mygg og knott. Samtidig holdt det spenene mjuke så de ikke sprakk.

Etter denne behandling kunne Helgros legge seg ned på en mjuk bås av nylagt grastorv som formet seg godt etter kniker og kropp. Da var det tid for en liten ryss å ta plass oppe i den mjuke halskroken og stryke den fine halsen. Når ho så satte i gang ørtinga, kløkk det taktfast i bjølla. Det var slik en varm og trygg følelse for en trøtt ryss som snart sovnet i halskroken med duft av nylagt grastorv med tyttebærlyng.

Ei ku med respekt for sin stand skulle også kalve en gang om året. Jeg hadde vel ikke så mye greie på høgtider utenom jula og påsken, og så var det St. Hans da. Det var den dagen Helgros skulle kalve, og det gjorde den regelmessig kvar sommer. Dette medførte at Helgros ble ekstra ustyrlig av seg en dag ut på høsten som mor kalte Mikkelsmess. Da måtte ho få en tur til grannegarden hvor storoksen var plassert. Så hendte det at Helgros fikk tvillinger, to fine droplete, spreke kalver, den ene okse og den andre kukalv. Disse skulle naturligvis ha noen fine navn. Jeg ville at det måtte bli St. Hans og St. Hansine. Dyrlegen som var innom fjøset en dag og beundret de to fine kalvene, sa noe stygt jeg ikke kunne tilgi ham, og det var at det ikke var noe gagn i å sette på den kukalven som aldri ville bli mjølkeku da tvillingen var okse.

Så hendte det en dag i september, og det måtte vel være Mikkelmess, at Helgros fikk denne uroen over seg. Kyrne var tatt inn på jordet, bjølla var tatt av og hengt vekk for vinteren. Helgros var plutselig borte. Ho hadde hoppet over gjerdet og strauk til skogs. Kursen gikk mot Aursunden, for der oppe fans det stuter som var spreke så ho kunne få boltre seg i sin kjødelige lyst hele dagen. Innen kvelden kom Helgros heimatt og hadde med seg to spreke stuter i sitt følge. Da forstod jeg det måtte være Mikkelmess, men disse frierne fikk ikke lov å være med i fjøset så de gav seg til å tute rundt veggene. Det var to eldre brødre som fikk jobben å jage dem på heimveg da de sikkert hadde gjort sin plikt om dagen. Det hadde også Helgros gjort, så ho kunne legge seg trygt på båsen forvisset om at verden skulle gå videre.

Helgros fikk bære den vakre bjølla i alle somre så nær som tre. Det hadde seg slik at en dag kom ho heim foruten bjølla som ho hadde mista. Det var enda midt på dagen ho kom og stei til borte ved grinda og gav seg til å raute og syte for å varsle om det som var hendt. Det ble en tung dag for mor som gråt over det tapte klenodium og arvestykke som den gamle bjølla nå engang var. Hvordan det var gått til, og hvorhen en skulle lete, kunne ingen si. Kyrne steifet så vidt omkring på en dag i marka utpå ettersommeren i sopptida, så her hjalp ikke gjetning eller teori om hvor en skulle lete.

Det måtte skaffes ei ny bjølle, og det ble ei finnbjølle som var kvell og hørtes godt over åsene. Men det var ei grop jarnbjølle som Helgros slett ikke likte. Den hadde ikke noe av den sølvrene klangen som den tapte hadde.

Mor likte godt å gå i fjell og mark på solskinnssøndager, for det ga slik fred i sinnet. Slik holdt ho det gående i tre somre tilende, men disse turene over Mastershøgda til Molingdalen var ikke bare for godværet og den fine naturens skyld. Det lå et lønlig håp om å kunne gå seg på den tapte bjølla. Men over de vide viddene var vel det som å lete etter ei nål i en høystakk. Klenodiet måtte nok avskrives for alltid, og Helgros måtte venne seg til å bære den grope rensbjølla som ble påhengt henne.

Det var en septemberdag i året 1916 en av de siste dager før vi skulle flytte fra bygda. Mor hadde det travelt om dagene med å pakke flyttegods, og det ble etter hvert mange kolli oppstablet. En vet ikke hva en har før den dagen en flytter, heter det, et ord som har sin gyldighet for alle som har prøvd det. Jeg prøvde å hjelpe til så langt jeg var til nytte. Plutselig ble mor stående helt stiv: Vi hørte bjølleklang ute på trappa, men ho ville mest ikke tru sine egne ører for det var jo tydelig gammelbjølla til Helgros vi hørte. Vi måtte ut på trappa for å høre om det var sant. Jovisst var det sant, der stod det fem gutter - unnskyld det heter vel fremdeles ryssa der i Øvre Glåmdalen, og de hadde den gamle kubjølla mellom seg. Det var Jo-Svensaryssan og to-tre stykker til som jeg ikke husker navna på. Mor ble så glad at ho gret da ho stod der med bjølla i hendene. Det var jo utenkt at bjølla skulle komme til rette for oss som snart skulle flytte, den som hadde vært borte i tre år. Dette måtte feires, så det ble påsatt en kjel til sjokolade. Så skrev ho på en papirlapp og sendte med meg en tikrone på butikken som ikke lå så langt unna. Det skulle være en stor pose med bolla og kringla. Dette var en begivenhet som måtte feires sammen med finnerne. De fortalte hvor funnet var gjort ved en tilfeldighet. Ryssan hadde vært på kirkegården og sett på alle gravstøttene. Plutselig hadde en av dem sparket bort i noe som det klang så fint i. Og hva var det vel annet enn kubjølla som lå der nedgrodd i det høge graset som ikke var slått attmed en høg gravstøtte. (Bjølla var nedgrodd i graset som ikke var slått.) Dette var leng e før det fantes plenklippere både med og uten motor. Dette hadde vel Helgros oppdaget og avlagt det frodige graset på kirke-

gården et besøk. Kanskje hadde ho klåe på halsen, og her var det mulighet for å klå seg på den ru gravsteinen. Dette ble vel for hard kost for b jøllefestet som hadde røket og bjølla datt ned. Dermed var den gåten løst. Jeg kom igjen fra butikken med en stor pose boller og kringler i veska, og så ble det kalas omtrent som det skulle være jul. Mor gløмte pakkinga for ei stund, fant fram noe Blue-Star og det ble ei blankpussa bjølle på bordet.

Kyrne som var tatt inn på jordet, gikk uten bjølle. Men da far kom heim om kvelden og fikk høre historia om det gjenfundne klenodium, ble det dobbel glede. Det ble satt i gang å lage ny, solid klave så Helgros også kunne få nyte gjensynsgleda. Og da ho ble sluppet ut morgenen etter, visste ho mest ikke hvilken fot ho skulle stå på. Så snart fjøsdøra var passert, sto nasen og rompkosten høgt tilværs og det ble rene kalvedansen ute på jordet og de andre etter i fullt trav i mange runder. Sjøl om Helgros hadde passert konfirmasjonsalderen, var ho som noen sprekeste ungdom enno som ville feire den gjenkomne bjølla på en skikkelig måte som kunne merkes over hele nabolaget. Det var samtidig en avskjedskonsert tilegnet Rørosvidda hvor dette gedigne instrument hadde latt seg høre i snart hundre somrer.

Så sto flyttedagen snart for tur. Far hadde søkt seg til et noe mildere klima og bedre beitemarker, trodde han. Rørosvidda ble litt for barsk vinters dag. Rasjoneringa gjorde seg vel også sterkere gjeldende her hvor ikke et eneste kornstrå kunne modnes.

En reise med godstog fra Rørosbanen til Meråkerbanen var den gang en lang dags ferd for både folk og krøtter. Jeg husker det ble lastet opp tidlig om morgenen på den store eventyrferden det skulle bli både for meg og Helgros og de andre dyra. Kyrne ble snart fortrolige med den nye situasjonen. Det var bare en yngre okse som ikke kunne godta slingringen når toget satte i gang. Den rautet og tutet hele tiden. Julegrisen tok det hele med ro i sin kasse med rikelig halmseng å ligge i. Sjøl om vogna slang litt i kurvene, gjorde det ikke så store bevegelser i halmbussua. Etter at oksen hadde tutet seg mållaus, kom vi ut på ettermiddagen til den bygda som skulle bli vår nye heimbygd. Den het Meråker - ei vakker bygd med grønne jorder oppover dalsidene og elva midt i dalen og mektige fjell med snøfonner i toppen mere en tusen meter o.h. Jeg spurte mor om det var Storvigelen som ho hadde fortalt meg om så mangen gang. Nei, dette var Fonnfjellet, og lenger i sør kunne vi skimte et fjell som var enno høgre, Fongen, og jeg fikk høre at den siste lå mere mot de kanter vi kom fra og ikke så styggelig langt fra Storvigelen og de andre fjella ved Aursunden.

Vi kom til Kopperå stasjon som var reisemålet. Det nye bostedet lå heller ikke langt unna. Vi kom oss tilrette både folk og dyr i hus før kveldsmørket falt på. Ei ny bygd i et annet fylke skulle bli vår nye heimbygd. Det var hjelpsamme folk på stedet som var med og hjalp til ved innflyttinga. Jeg syntes folk snakka så rart her, de sa: mæ og dæ og mi hi, - det måtte vel kunne lære det når jeg begynte på skolen, mente jeg. Derfor satte jeg inn på å ville begynne der alt året etter, bare seks år gannel. Ved skolestarten fikk jeg mange kompiser. Språkvansker overvant vi også etter hvert, men jeg måtte bare ikke kalle dem for ryssa. Da ble de sinte, fordi de trodde jeg mente russere, og de sto ikke høgt i kurs. Det holdt nemlig på å komme noen rømlinger fra revolusjonens Russland. Det var sagfilere med nagler som lange klør, og noen ga seg ut for malere uten at de hadde vett på faget. - Om sommeren ble det ikke så mye samkvem med ryssan, da jeg måtte gjete krøttera om dagen. Helgros og de andre dyra hadde aklimatisert seg gjennom vinter og vår før de ble sluppet på beite. Her var det tjukke granskogen overalt. derfor måtte vi jage krøttera tre-fire kilometer for å finne fjellbeite. Her var det også noen gamle nedlagte setervoller hvor det var fint beite, og der kunne de bli gående hele dagen. Jeg var så heldig å få være i lag med en litt eldre ryss, unnskyld gutt fr a stedet som gjette smeltverkets buskap. Han visste hvor både Nyvollen, Litjvollen, Bjørkslette og andre gode beitemarker var å finne. Slik ble Helgros fort kjent med hvor beste graset var å finne. Men Helgros hadde vanskeligheter med å bli fortrolig med sine nye bekjentskaper som var kyr av en helt annen rase. De var alle sammen raue, storvommet og hornet. Det var disse stygge horna som var farlige når den kollete Helgros skulle tukte dem. Og tuktes måtte de etter tur såfremt ho skulle beholde sitt hegemoni som lederku i bølingen. Med sin sterke kropp og gode raske bein greide ho å sette seg i respekt. Det var bare ei ku tilslutt som ikke ville gi seg. Det var lederkua for de raude som også gikk med bjølltakle. Ho var storvommet og hadde store, stygge horn og var en farlig motstander. Disse to tålte ikke å sjå kvarandre og rauk i hop og stanget så snart de kom nær hverandre i beitemarka. Mor syntes ikke at Helgros ville mjølke like mye denne sommeren som før. Det var vel ikke så godt beite som ho var vant til fra Molingdalen. Det kunne vel hende, men det mor ikke visste var at hele dagen gikk med til å slåss for lederskapet, og det kostet veldig mye energi som ikke kunne komme mjølkbøtta til gode. Nei, det kostet å være bjøllku som skulle holde tukt i en vrien motstander. En morgen skulle det endelige oppgjøret komme mellom de to erkefiendene. Når vi slapp ut våre kyr fra sommerfjøset, gikk de og ruslet litt omkring til de raue horder fra smelteverksfjøset kom. Disse var litt trege og trøtte om morgenen før de kom i siget. Var det regnver, var det temmelig tregt å komme i gang. Men Helgros kjente sin plikt og ventet til de kom. I nærheten av sommerfjøset var et svaberg og over dette gikk stien til skogs. Helgros stilte seg opp inne på berget da ho hørte at den andre buskapen var undervegs. Og der kom den vomdigre erkefienden med bjølltaklet. Helgros tok sats, sprang til og stanget og stanget midt i buken så ho rullet ut over det glatte svaberget og ned i steinrøysa.

Det var et høgt og stygt fall. Steinrøysa var heller ikke

særlig mjukt underlag å hamne på ryggen i. Der lå ho og sprikte med beina i veret og med tunga langt ut av kjeften. Ho var ikke i stand til å komme seg på beina igjen. Ryggen måtte vel være brukket i det stygge fallet utover svaberget. Jeg måtte springe ned til mor å få ho til å ringe på verket og gårdsbestyreren om å få med seg slakter og mannskap til den havarerte kua, for det var sikkert ikke liv laga mere.

De brukte jentenavn på kyrne også her, noe som var uvant. At den vomdigre kua skulle ha så fint navn som Mary, nei, det rimet ikke, men no fikk snart Mary ende sin siste dag der ho lå og rekte tunge. Vi var vel ikke sørgmodig for det hverken Helgros eller gjeteren. Nei, vi var glad til for å bli fri den plageånda. Men det var ikke så vel.

Mannskapet som kom, fikk rullet Mary ut av steinrøysa og stabla ho på beina. Og etter ei stund greide ho å stå også. Karene greide å støtte kua mellom seg og tilbake til fjøset. Der fikk ho stå som rekonvalesent i fjorten dager før ho ble riktig gangfør igjen. Da var ho så bra at ho kunne følge de andre kyrne til skogs. Mary holdt seg langt unna Helgros for ettertida. Lysten til å stange var helt borte. Ho var kurert. Helgros fikk beite i fred hele dagen, og det ble fort mjølk i bøtta, når plageånden holdt seg i skinnet. Her fans andre plager som ingen kunne råd med. Når det ble varmt i juli måned, kom kleggen, og den var umulig. Det nytta ikke å berge skinnet for disse blodtørstige skapningene. Kleggen var verst for de raude og mørke kyrne som skjånnå og sprang heim til fjøset. De måtte settes inn om dagen og gå ute om natta. Så no ble det nattskift også for gjeterne slik de hadde det på fabrikken. Det var herlige sommernetter da alt i naturen var stille og rolig. Vi tente bål, og dyra la seg rundt oss og trivdes godt. Det hendte nok at vi gjetere ble for trøtte i solrenninga og sovnet. Da vi omsider våknet, var kyrne vekk. De var starta opp i slåttmyrene og beita i morgendoggen. Det tok tid å finne att dyra og få dem heim til mjølkingstid. Vi fikk beskjed fra våre foresatte om å sove nok om dagen for å greie å holde oss vakne om natta. Men solrenninga var alltid vanskelig for trøtte barneøyne. Kleggen dovnet gjerne etter en tre ukers tid, men vi holdt det gående med nattskift lengst mulig så lenge det var godt vær. Mørkt var det midt på natta. Da ble bålet vårt større, og vi laget barhytte for å ligge i. Det varmet så godt derinne, og Jon Blund kom fort og vugget oss i søvn. Det nyttet ikke å stri i mot, men den herlige kleggtid og nattelivet tok slutt. Det ble regndager som ikke var så gode for en gjeter. Vi var ikke særlig godt utstyrt med regntøi heller. Vi stod mye i lodd under store grantrær for å holde oss noenlunde tørre. Med regnet kom også soppen, ei utrivelig tid for en gjeter.

Helgros tok til å dra på åra, ho gråtnet i nakkekollen. I atten somre hadde ho streifet over vide vidder, i skog og myr. Ho visste godt hvor det var farbart og hvor ho ikke kunne gå. Det gjorde ikke disse vomdigre, late beista som var oppfostra på flatbygdene. De orket ikke å gå rundt blautmyra, men la til midt over og trodde det skulle gå. Men det gjorde det nå ikke. Snart sokk de ned til langt opp på buken, og da ble de liggende fast. Jeg måtte springe ned og få med mannskap med reip for å dra oppatt beistet fra gjørma. - Nei, Helgros med si lange erfaring visste bedre enn som så. Tross sin høge alder til ei ku å være med utstående framføtter så ho ut som et rokokkomøbel. Ho hadde kommodebein som skulle være godt merke på ei god mjølkku etter kuskjønneres påstand.

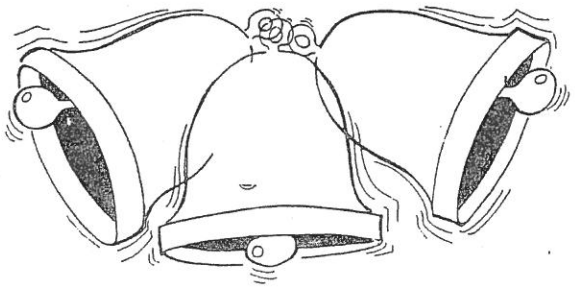
Det var på slutten av første verdenskrig alt kom i ulage under slike tilstander. Mangelen på levnetsmidler gjorde seg merkbar både for folk og fe. Helgros fikk ikke lengre den tilmålte rasjon bomullsfrøkaker som var nødvendig for at ho skulle mjølke nok. Livsfunksjonene kom også i ulage. Mikkelmess med den årlige okseturen kom heller ikke før langt ut i oktober, og da var det blitt vinter med hålkeføre. Sjøl om kua var stø på foten, nyttet det ikke å legge til på slikt føre da det var ei mil til nærmeste okse. Det fantes heller ikke noen veterinær eller inseminør som var så avansert at de kunne erstatte oksen på den tid. Derfor ble Helgros uten kalv den vinteren. Og familierådet ble enige om at ho skulle til slakteren så snart ho var mjølket av i sitt nittende år. Mor var ikke begeistret for dette, da ho mente at Helgros hadde gjort rett for seg også i sitt tjuende år.

Men slik ble det også den siste sommeren at Helgros fikk bære den gamle bjølla med bestefars initialer fra 1822. Denne retten ble overlatt til den eldste dattera. Siden har denne æra blitt mange kuledd tilgode.

Etter at en gård i bygda ble kjøpt med seter, ble det også seterdrift kvar sommer i mange år. Der ble det kjernet smør og ysta ost. Det kom igjen fem magre år gjennom den andre verdenskrig. Da ble slike naturalier og i tillegg møssmør og dravle furkunnkost for mange hungrige mennesker.

Men etter krigen tok seterdrifta slutt. Det ble for dårlig økonomi å leie folk på setra. Mjølka måtte leveres på meieri, og da måtte kyrne gå heime på gården på kulturbeite. Dermed ble også bjøllkua overflødig. Disse beitene lå i nærheten av villaer og byggefelt. Bjøllklang i lyse sommernetter passa ikke særlig godt for villaboere med tynnslitte nerver. Bjølla ble hengt på vegg.

Denne skjebnen fikk også bjølla hass bessfar. Etter at den gjennom etthundreogfemti år har ledet kuflokken på rett veg med sin fine sølvklang, har den nå forstummet og henger på vegg til stas. Et verdifullt klenodium fra svundne dager.

Minner fra Øyungen

Av Ingeborg Svelmo

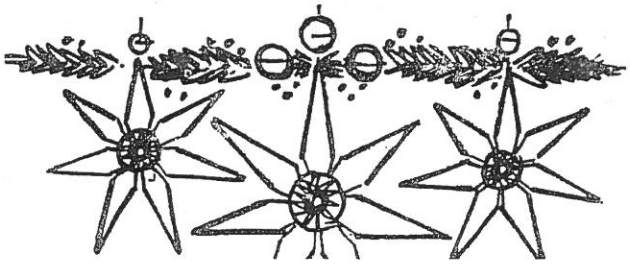
Ved Øyungen er det pent og trivelig med fin sjø og enestående fine fjell. På setra var det koselig og godt å være. Jeg vil fortelle hvorledes det var på setra - en gammel seter fra 1617. Det var en nokså lav dør, med en flat sten på hver side av dørstokken, og jordgolv. Ljore i taket, midt på golvet lå det noen stener i en firkant. Det var ikke noe vindusglass, men en liten glugge som vi tok ut og så på sjøen. Over ljoren en staur som det hang et kjeljern på, og der hadde mor på kjelen, den hun kokte møssmør, mølske, gomme og klubb i.

Ved indre vegg var det en stokk over hele rommet som var delt i to, så det ble to senger. Benk på hver side med hylle over begge. På venstre side en skive som mor bakte kløbb på, når hun hadde på kjel. Hun ble også fotografert der av G. Skullerud når hun satt og rotet i kjelen, og det bildet kom på Stavangerfjord, og det ble reddet da båten gikk under.

Til helgene sopte vi gulvet og stødde på einerbar. Å, så koselig det ble, det var seterliv det.

Vi hadde og en nyere stue som vi bodde i, kjøkken hvor det var en slagbenk som vi lå i når vi var mange der, gang og matbu. Vi barna hadde lekestue på stener på vollen. Det var ikke så fine leker da som nå - krusbrått og benkuer og sauer. Så var det høytid når det ble Olsok. Da hadde vi røke på en stor haug vi kalte Pynten. Der kom alle budeiene med barn og kaffekjel. Der kokte de kaffe og åt setermat. Noen drakk kaffe og så hvem som klarte mest, de kokte mange kjeler. Vi holdt ut så lenge at det var såvidt vi så å gå over haugene og hjem.

Det var fire søsken på en hytte, som var fra byen. Da vi sluttet røken, gikk de på vårt kjære Røhovde for å se soloppgangen derfra. De setret rundt Øyungen, de hadde kuer, og en dag det var så fint vær, skulle min søster og jeg ned til sjøen og se på fiskevak, for det var meget fisk i Øyungen da. Vi fikk da høre en okse som beljet så. Vi ble så redd at vi skrek og rente på vollen. Men oksen var på andre siden av Røaviken. Da det led på sommeren ble kuene litt sene om kvelden. De var i Røadalen og da lokket mor på dem lu, lu, lu, lullo kuan og de hørte det og kom hjem, for de forsto det og svarte møø.

Øyungen en høstkveld 1964

Av Ingeborg Svelmo

Over sjø og dunkle fjell
aftensolen skinner.
Sjøen ligg og speiler seg
skjønt ved fjellets tinder.

Sneen preger fjellets topp,
høstens farger skinner.
Vi var fem som kom heropp
for å høste minner.

Minner de fås fra Øyungens strand
og fra fjellets tinde.
De liker seg både på sjø og land
og i stuen herinne.

Fra Amerika de kom
på tur til Norge for å se seg om.
Øyungen var stedet de tenkte på
for dit de visste de ville gå.

De liker seg godt ved Øyungens fjell,
å, for et syn det er i kveld.
Solen den skinner så blank og rød
rett som midnattssolen med dens glød.

I dag vi på Storholmen var,
Kennet han rodde og var slik en kar.
Kakken den smakte til alle mann,
men fisken var borte fra alle land.

I kveld vi skal til bygden dra,
det er med vemod vi avskjed tar.
For her liker vi oss så godt
på den skjønne flekken vi har fått

Reisen til Kanaens land

Mangt og mye har vært skrevet om våre utvandrere fra Norge til Amerika i vår tid.

Jeg tenker også på de 94 som reiste fra Ålen på april i 1865 til for dem et ukjent sted langt borte fra hjemmet. Det var folketallet i Europa på 100 år i perioden 1750-1850 som vart fordoblet som var årsaken til flyttinga. Slik var det at utvandringen fra Europa til Amerika tok til. Det startet i 1815 og utover.

Det var også nødsår i Norge 1807-1814 slik at det var nøden som tvang dem til å dra.

Utvandringen fra Norge startet i 1825 da det også var vanskelige økonomiske og sosiale kår for mange. Det var også troen på et bedre liv der borte som lokket, men for noen lykkes det ikke der heller. Masseutvandringen fra Norge tok til i 1860 åra. Videre var det tre bølger 1866-1873,1880-1893 og 1900-1910. Nesten 1 million forlot Norge fra 1825-1980 og 87 prosent av dem reiste i perioden 1865-1930.

Canada tok i mot 10 prosent omkring år 1900, og tallet økte til 24 prosent i 1920-åra. Båten som de reiste med i 1825 var Restaurationen på 39 tonn, 54 fot lang og 16 fot bred. Båten hadde 52 reisende, og turen tok hele 14 dager over dammen.

Cleng Peerson 1783-1865 med flere som var kvekere var de første som dro fra Norge. De kom fra Rogaland-Tysvær. I perioden 1825-1865 hadde 77.873 reist. Disse kom hovedsaklig fra Vestlandet og Øst-Norge. Årsaken var kampen mot nød, fattigdom, trange kår, religiøs ufrihet, klasseskille osv.

Det vart krevet at de reisende hadde med egen mat for 10 uker og litt til på turen. Billettprisen for en tur var den gang kr. 225,-, og for tur og retur var det kr. 342,-, men det var vel mange penger den gang. Fra 1865 var det dampskipene som overtok frakten, og de reisende kom da til Quebec og New York for det meste. Toppåra for utvandring var i 1883 og 1903 med hendholdsvis 25.000 og 23.000 stykker. Og for hele perioden 1900-1914 reiste det i alt 214.985 stykker til Amerika. Det vart innført kvotelovgivning i 1921. Norge fikk da en kvote på 2377 stykker.

Wisconsin vart et kjærneområde for norske utvandrere. Staten vart opprettet i 1836 og opptatt i unionen i 1848 som den 30. delstat i Amerika. Avisen Nordlyset kom ut i 1847 som den første norske avis, og redaktør var James D. Reymert. I 1860 bodde det i statene Øvre-Midtvesten, Illinois, Iowa, Wisconsin og Minnesota mer enn 55.000 av norsk ætt. Den første norske lutherske menighet vart stiftet i Muskego 14-12-1843. Det var 200 stykker i menigheten. Og i borgerkrigen 1861-1865 var det med 4200 stykker av norsk ætt. De var med på nordstatenes side.

Samling av alle kirkesamfunn for de norske foregikk i St. Pauli i Minnesota 9-7-1917. Det var flere trosretninger som gikk sammen. De hadde da 3276 menigheter, 1054 prester og nesten en halv million medl. Han som prekte den dagen for de norske var Hans Gerhardt Stub.

Ja dette var hverdagen og litt om reisen til de som reiste fra oss til Amrika på den tiden.

Martin Åsvold

Drømmen på kvilesteinen

På kvilesteinen jeg sitter
og drømmer om tiden som har gått.
Drømmer og tenker på mine fedre,
som også har sittet her,
og kvilt i arbeidet for hus og heim.

Barneflokken var stor,
kona har sydd om den kjolen
som den største har vokst fra sig, til veslejenta.
Slik har det gått fra den største til den minste.
I en husmannsstue går ikke noe til spille.

I skinnvæske jeg bærer litt grøt og sild,
i handa en surmelkspann.
Slik var livet til en husmann i trange kår.
Han har gått her
og kvilt på samme steinen i hundrer av år.

Kan drømmen på kvilesteinen en ende ta?
Tenk det som turist,
du har alt som livet kan gi dig av rikdom og makt.
Kan du huske på, husmannen som satt her i trange kår,
i slit for kone og barn.

Jeg håper kvilesteinen kan gi dig svar.
Her har mine fedre sittet. Og har jeg målet nådd?
Kvilesteinen kan gi dig dette svar.
Målet du drømmer om, du aldri når.

Kvilesteinen ligger der den alltid har ligget,
et sagn en saga om det som har gått er forbi.
Slekter kan drømme om tider som svant.
Men drømmene på kvilesteinen varer evig.

Per Åsvold

Hammervoll

Av: Johannes Lyngstad

Garden bærer navnet sitt med rette der den ligger oppunder Hammerkneppen, høyt over de andre gardene i Vollagrenda. Vegen dit er meget bratt og spesielt vinters tid med mye snø, er det tungt å komme opp. Men når en først er der, da ser en langt oppover bygda. Her er det fritt og lett. Jordsmonnet er godt, og mye av jordet vender mot øst, mot morgensola. Det gjør at frosten ikke får så lett tak. De valgte boplassene med omhu i gamle dager. Og garden er gammel til i denne grenda å være.

Opprinnelig var Hammervollen sæter under Morken. Hvor lenge den var det, er umulig å vite. Heller ikke vet vi når det ble fast bosettning her, men noen av de første vi kan finne noe om er Ole Jensen og kona Marit i 1720-30 åra. Men det gikk ikke så godt for disse to. Marit døde tidlig, og Ole Jensen og barna, to jenter, måtte forlate heimen. De reiste ikke så langt, de slo seg ned på en annen gard i nærheten, og Ole fikk tak i en ny kone. Hun het Eli og døde i 1767, 69 år gammel.

Ole Jensen hadde vært soldat, «corporal i kaptein Bierkes Compangnie». Siden arbeidet han ved Dragås smeltehytte, og ellers var han Ålens første klokker.

Nye folk kom til Hammervollen. Mannen het John Andersen og arbeidet som røstvender, men dette arbeidet var ikke så helsesamt. Han ble 48 år. Svovelrøken var hard med hud og lunger. Det viser seg at flere røstvendere døde i den alderen.

En ny generasjon kom og ble borte igjen. Så kom en hytteskriverdatter hit. Hun het Sofia Kristina. Faren, hytteskriveren, var redd at det skulle bli for mye å gjøre for datteren hans på den mye større garden Jensås, hvor hun var gift med odelsgutten Nils. Derfor kjøpte han like godt Hammervollen til de nygifte.

De siste som bodde fast her var Marie Hammervold og døtrene Sofie og Marit. Marie var datter av Anne Johnsdatter Smemo, som bodde ved Eidebakken, og var i nær slekt med den kjente biskop Johannes Smemo. I ekteskapet med John Johnsen Grantrøen hadde Marie seks barn. De eldste, Ingeborg, John, Per og Anders reiste til Amerika.

Mine foreldre drev slåttonna på Hammervollen i 1930 åra. Jeg var med, og noen av de første minnene her i livet har jeg fra dette stedet. Opp gjennom barndommen var jeg hit på besøk av og til, eller jeg hadde noen småjobber som vedhugging og lignende. Jeg minnes Marie som en meget begavet dame. Hun fortalte mye, blant annet om gardens historie, om den gang husa sto på «Gammelvollen». Men denne bosettinga ble det en brå slutt på. Hammerkneppfonna, en hengfonn som i snørike vintre kan bli nokså stor, den løsnet og sopte med seg både fjøs og stuebygning. Jeg hørte ikke om at det gikk med folk eller fe i skredet, men nye hus ble bygd på et sikrere sted, og der står de den dag i dag.

Hun fortalte om hva de forskjellige jordstykkene hette. Jeg husker ikke alle, men minnes ett som ble kalt «Salvestykket». Antagelig oppkalt i sin tid etter svigersønn Salve Tarvaldsen Reitan. Han kjøpte først naboeiendommen Åsvoll, men solgte denne etter noen år og reiste med familien til Amerika. Hammervollegga er også et av jordstykkene, noe adskilt fra garden. Denne ble brukt til potetåker en gang.

Dette var et avsides sted og kanskje var det ikke så enkelt for tre enslige kvinner å bo her, men de hadde hjelpsomme naboer, og da gikk det bra alikevel. Og Marie var ikke den som mistet fatningen om det oppsto et problem. Var det ingen annen råd, da var det bare å sette seg ned og tenke seg om, sa hun, og bestandig kom hun til en løsning. Sikkert mye bedre enn å «springe rundt seg sjøl», noe vi gjør av og til.

Marit hadde strikkemaskin, og hun tok på seg strikking for folk. Ellers hadde de kyr som måtte stelles, og om sommeren var de på sætra ved Øyungen. Men sæterdrifta var det slutt på før den tid jeg kan minnes.

Etter siste verdenskrig kom sønnene John og Per heim en tur fra Amerika. Kan tenke det ble en forandring for disse to farmere som kom fra prærien i Midt-Vesten og fikk se igjen bakkene og jordlappene i Vollagrenda. John var forøvrig amerikansk soldat i første verdenskrig. Han deltok i kampene i Frankrike hvor han ble skadet i den ene foten. Datteren Ingeborg var også heim sammen med sine døtre på den tiden.

Sist på 1940-åra ble Hammervollen solgt og Marie, Sofie og Marit flyttet til «Hvelva», et hus de fikk bygd nord på Mosletta. Marie oppnådde en høg alder. På 100-årsdagen i 1959 snakket hun i telefon med barna i Amerika som gratulerte henne med dagen. Hun døde senere dette året og et langt liv var slutt.

Dette blir i grove trekk historien om en gammel gard og noen av de folkene som bodde her gjennom tidene. Men det meste er gjemt og glemt for alltid.

Det begynte vel med en som så mulighetene for en sæter her. Han rullet antagelig fram noen nåvstener og tømret opp en bu. Fram i tiden ble det behov for flere boplasser. Kanskje var det en yngre sønn på garden som tok i bruk sætervollen, ryddet unna skog og dyrket jord slik at med tiden kunne bli vinterfor til en ku og noen geiter. I skogen var det vilt, og kunne de fange noe ble det mat til sultne munner. Gruvene og smel-

Bilde fra Hammervollen, 9. juli 1937. Fra venstre: Marie, Sofie og Marit.

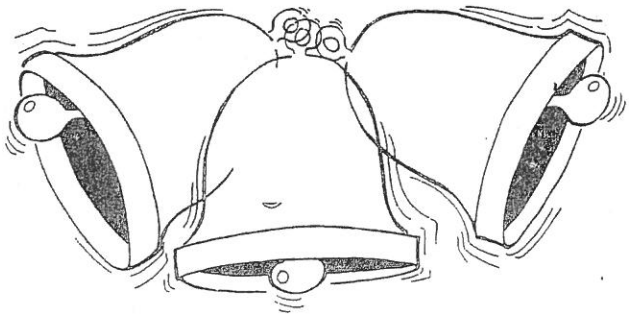
thyttene ble nok hovednæringen og trekte mye folk hit til bygda, spesielt etter at Dragås smeltehytte kom i drift. Men det var harde vilkår: Ofte liv og helse i bytte mot matbiten.

Når en tar en søndagstur til Hammervollen en fin sommerdag, går noen ganger tankene til de som begynte her. De som la de første sten på sten i gjerde rundt jordet. Hadde disse stenene kunne tale, hadde vi fått høre en interessant historie. En historie om folk med primitive redskaper der de begynte å dyrke jorda. Og deres glede når kornet kunne skjæres. Gudslånet, som de gamle kalte det. Kornet frøs ofte nede i dalen, men her kunne det berges, her som sola kom tidlig om morgenen og jaget vekk kulda.Her var det fin mold for potetene, og i gode år ble brukbar avling til den tid å være, skulle en tro.

Det var slike folk landet over som var med og la noe av grunnlaget til en bedre tid for sene slekter, for oss. Vi burde ære deres minne, disse ukjente, stoppe opp litt og forsøkte om vi kan ane noe av deres liv og levnet.

Mange vil sikkert se på dagene deres som et evig slit for føden med de vanskelige forhold som rådde dengang. Ja, et stritt liv levde de, in gen tvil om det. Men de var forskånet for endel også, ting vår hverdag er belastet med. Stoffer som ødelegger ungdommen vår, og oppfinnelser som kan tilintetgjøre jordens befolkning innen kort tid. All vold vi ser mer og mer av i landet er vond for mange. Er alt dette virkelig en pris vi må betale for våre materielle framskritt?

Kanskje tok de med seg noe verdifullt i graven, de gamle, ting vi har mistet under veis? Ikke vet jeg, men jeg har en følelse av at de eide endel vi heller har smått med: Ro i sinnet, sans for verdinormer, tro.

MARKASLÅTT

Av: Per H. Kulbotten
Tegning: Bård Kulbotten

Etter at nye driftsmetoder, kunstgjødning og kalk ble tatt i bruk, sluttet gårdbrukerne å drive markaslått. Det er heller ingen som savner denne form for forberging, dertil er moderne gårdsdrift for mekanisert og alt skal være lettere enn før. Imidlertid var markaslåtten med på å legge grunnlaget for vårt livsmiljø. Heimejorda - frauenget - var på de fleste gårdene for lita til å livberge de dyra som ble satt på båsen. Derfor måtte det tilskudd til enten i form av skrinnhøy og eller måsså, eller også begge deler.

Hvordan ble så markaslåtten praktisert?

Etter at slåttonna på frauenget var unngjort, var det å ta til med skrinnenget - markaslåtten.

Alle bruka av litt eldre dato hadde sine slåtter som ble høstet regelmessig, enten hvert år, eller hvis de hadde flere slåtteng kunne de slå de vekselsvis annethvert år. F.eks. hadde de som eide setrer i Gauldalen og Killingdalen en egen form for markaslått ved at de slo et år i Gauldalen og setret i Killingdalen. Neste år var det motsatt. I Hessdalen måtte markaslåtten være ferdig til 25. august for da var det tilllatt å havne - slippe - dyra i utmarken der det var slåttstykkjy.

Alt var handarbeid i slåtten, og driftsforma var utgammel.

Det var å bruke ljåen og riva. Karene hadde vanlig ljå der det var «kåsslått», men der det var myrer, byttet de gjerne over til lengre ljåblad f.eks. 6 kvarting. Kvinnfolka hadde rive med ganske korte tinner, mens karrivene hadde lengre skaft og lengre og grovere tinner.

Det var regnet for vanlig at ei sommertaus skulle breie graset etter to karer. Hvis det var bra med gras og høybreene nådde sammen hette det at det «enbredde» seg. Været skulle helst være godt mens en var i slåtten, for det var aldri snakk om å hesje eller ha fram graset rått. Nei det skulle tørkes på marken. Hvis det var solskinn og ikke for tjukt med gras kunne det tørkes mye til kvelds, men var det saftig kåsfor eller dårlig vær, måtte det ligge kanskje i flere dager før høyet kunne vendes. Da gikk slåttefolket etter hverandre og vendte foret slik at sol og vind kom til på undersiden. I ustadig vær ble foret raket sammen i ruker til kvelds, og da måtte det slåes ut igjen om morgenen.

Når det var tørt nok og det skulle høyes, måtte det kanskje kjøres med hest om det var et stykke til laue eller stakke. Da ble det som oftest å bruke en trestangslede, der det ble satt ei sete på. Det kunne også være praktisk å sette opp flere seter før en hentet hesten som gikk i havningen.

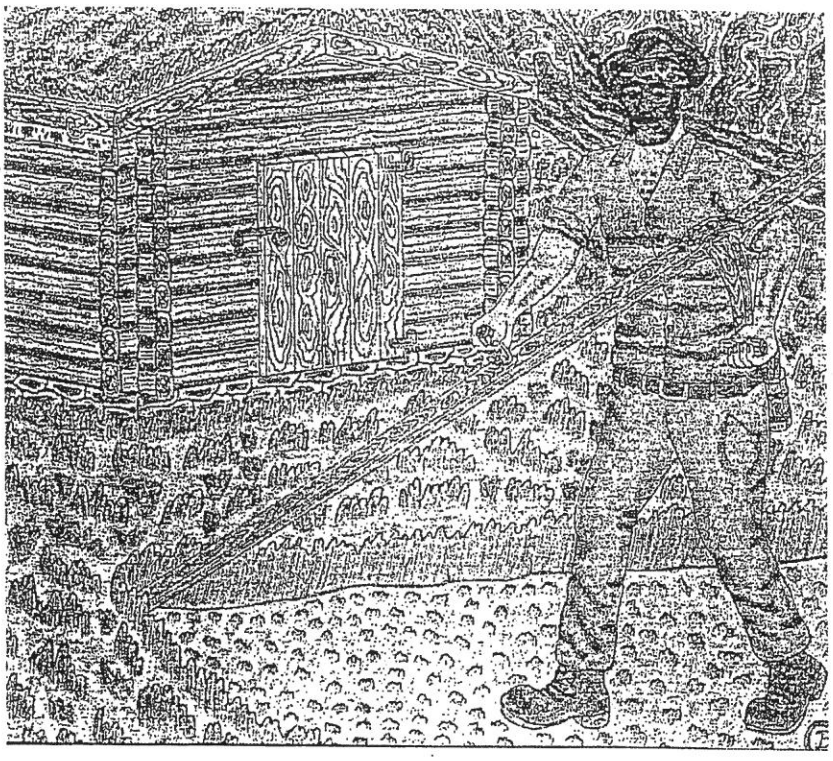
Å sette opp ei sete foregikk på det viset at de la litt bjørkekvist på bakken. Så ble høyet raket sammen og karene kjemmet høyet og la det på seta. For at kjemma skulle holdes sammen måtte alle stråene ligge samme vegen, og være godt sammentrykt. Ei kjemme skulle en kar kunne ta opp med riva si og bære på ene aksla fram til der seta skulle stå. I ei sete gikk det 9 slike kjemmer. Hvis seta ikke skulle kjøres med det samme og det var utrygt vær måtte seta «kvesses» d.v.s. at de pusset den fint på sidene for at eventuelt regn skulle renne utenpå seta. Når underlaget var lagt rett, og de hadde høytang til bitting, gikk det greit å velte ei sete inn på slaen for kjøring. I mange slåtter var det lauer, men enkelte steder måtte de sette stakker. S elv om lauene for det meste var små, og med åpningen helt nede ved marka, var det enklere å berge foret på det viset. Å sette stakke var mere arbeid, og en måtte helst kunne det for at foret ble berget fint til vinters.

Stakkstoa - plassen der stakken skulle stå - var den samme år etter år, likeså selve stakkstanga. Først la de godt med kvist av bjørk eller einer rundt stakkstanga. Så ble stanga som kunne være opptil 3 meter lang støttet opp med 3-4 sterke bjørkekløfter for at den skulle stå. Var det mye høy som skulle i stakken kunne botnen være over to meter i diameter. Alt høyet som skulle i stakken måtte kjemmes godt, og da var det enda mer om å gjøre at alle stråene lå samme vegen.

Det var sommertausa som hadde jobben med å trø stakken. Karene la kjemme på kjemme rundt stakken, og tausa gikk rundt stakkstanga og trødde. Var høyet rett kjemmet ville det henge bedre sammen, og regnvatnet ville renne utenpå stakken, så en måtte passe på å gjøre godt arbeid. Halvvegs oppe var det vanlig å legge på «midtskogen», dvs. at det ble lagt på et lag med bjørkekvist, men denne skulle være finere og benere enn den i botnen. Midtskogen holdt stakken bedre sammen. Ovom der var det å fortsette på samme viset med å legge på kjemmer og la tausa gå rundt og rundt. Til slutt var det kanskje ikke mer enn en halvmeter igjen av stanga. Det kunne være høgt å løfte kjemmene, men en god kar skulle kunne ta kjemma på riva. Da tok han et godt tak i kjemma og svingte den rundt så den lå på rivehodet, og ved et eget kast kunne han da løfte høyet nesten så høyt som riveskaftet var langt.

Øverst la de på ei stor torv som var trukket ned over stangspissen. Dette var for å holde det øverste laget på plass, og for å holde vatnet ute. Til slutt var det å pusse stakken, og da ble den kjemmet og trykket rundt og ned. En riktig satt høystakke, tok ikke inn vatn. Den skulle ha form som et egg med en spiss topp, og være bredere på midten, og smalere ned mot bakken. En høystakke måtte stenges inn for at dyra ikke skulle komme til å ødelegge den.

Arbeidet i slåtten var sett på som litt mer romantisk enn slåtten på heimejorda, for i utmarka var det andre granner enn heime, og da var det alltid mye annet å prate om. Slik sett gledet folk seg til dette arbeidet. Maten var nok den samme, men å være ute under måltidene, og kanskje sove i lauer eller slåttebuer kunne være riktig trivelig, især om været var bra. Ikke alle slåtter var utstyrt med slipestein, og dit det var en slik kom grannene for å slipe, og da ble det gjerne ei ekstra kvilestund.

Når markaslåtten var unnagjort, var det setervolden som skulle slåes, og det var liksom høyden på sommerarbeidet. På et eller annet vis var det som om det ikke hastet å få gjort unna denne onna. En lå lengre om morgenen, og maten var bedre for nå var det ferskmjølk til alle måltid, i motsetning til før på sommeren for da var det påsilt mjølk, og den kunne ble ganske sur på slutten.

Alle slåttstykjy hadde egne navn, og her tar jeg med endel slike: Råvolden, Vårvolden, Høgvolden, Åsbardsråen, Ekskåsan, Kvenndalen, Rygglia, Finsådalen, Kleppvolden, Fasteråen, Pållauenget, Nordpålien, Grøfsa, Vårhuslia, Hegsetåsen, Brattseter, Bendoshaugan, Bendosfætten, Bremyra, Langmyra, Kjerkvolden, Røsta, Fætta, Borterfætta, Småhaugan, Smådalan og mange, mange fler.

Som en ser er det for det meste navn etter nedlagte setervolder, eller etter slåtteeierens gårdsnavn, eller dens beskaffenhet eller terrengform. Bare unntaksvis har den navn etter eieren, f.eks. Pållauenget og Fasteråen.

Det var vanlig at det ble samsnakket om når en skulle til slåtten, slik at en trefte de på nabolauenget. Å være i slåtten ble mange ganger betraktet som en form for avslapping, for da var de ferdige med det grøvste, og kunne ta det mere med ro. I godt vær ble det ofte til at en kvilte sammen med de nærmeste naboene og da gikk praten livlig. Flesk som ble stekt på gloen, spekemat, flatbrød og tjukkmjølk hørte til daglig kost. En hørte at folk snakket rundt omkring en. Jo, det kunne være riktig trivelig i slåtten.

D e som har vært med på utmarkslått vil alltid huske den spesielle stemningen det var når en hadde fått inn såpass med tørrhøy at en kunne ligge og sove i løa. Kroppen kunne være sliten etter en lang dag med ljåen, men etter kveldsgrøten kunne en strekke seg i tørt, solvarmt høy. Da kunne en ligge og høre på susen fra elva, og kvitringen fra alle småfuglene. Kanskje gikk blakken og beitet attmed løedøra. Den gamle hestebjølla singlet så stille. Det var som om den bekreftet at det nettopp var her i utmarka den hørte heime. Mygg og andre insekter hørte nok med, men når en nå tenker på det er disse plagene nesten visket bort. Tilbake er minnene om koselige timer i blå kveldsskumring med lun prat. I slike stunder var det nok få som hadde prakk med å få sove. Men markaslåttem har også gitt næring til mange konflikter mellom naboer opp gjennom tidene.

Som vi vet hadde Ålbyggene setrer og slåtter innover alle fjelldaler i Rørosdistriktet. Etter at Røros verk ble anlagt og det ble mere folk, ble disse herligheter mere ettertraktet. De Danske fogdene bygslet gjerne bort gamle slåtterettigheter både en og flere ganger. At det oppsto stridigheter mange steder er naturlig. Her vil jeg ta med et utdrag av en slik krangel. Det er bygdebokforfatter Anders Reitan som har funnet dette. Mellom ålbygger og noen Rørosinger har det vært trætte omkring retten til noen slåttemyrer.

I 1688 har så Rørosingen slått disse myrene uten at rettsspørsmålet var avklaret. Stiftsbefalingsmannen gav beskjed om at høyet skulle beslaglegges og begge parter fikk strengt påbud om ikke å røre det før endelig dom var avsagt. Likevel kjørte Rørosingene høyet heim til Røros.

Da stiftsbefalingsmannen fikk vite det forlangte han disse satt under tiltale og straff for selvtekt. Den 1. april sendte Rørosingene et brev hvori de ydmykt ber om fritagelse for straff og de lover stiftsbefalingsmann Hans Kaas to rensdyr hvis han tar klagen tilbake og lar dem slippe. I sitt svarbrev meddeler Hans Kaas at han har pålagt fogden å undersøke forholdet med det beslaglagte høyet. Han skriver til slutt: «Det har aldrig været min maner at selge retten for rensdyr eller anden fordel».

Hva utfallet ble på denne tvisten skriver Reitan intet om, men våre rettsprotokoller er fulle av bevis på mye unødvendig uvennskap og nabokrangel.

Petra Folde
på 50-årsdagen i 1969.

Petra Folde til minne

Siste bunken med stoff til Oppunder Fjellbandet skal hentes på kulturkontoret og leveres til trykking i «Retten» mandag den 31. oktober. To gutter på veg til skolen - begge folkemusikkinteresserte felespillere fra grannelaget i Hessdalen - overbringer den triste beskjeden: Petra Folde døde på Røros sykehus søndag morgen. Alvor og ettertanke preger det korte møtet før skoleklokka ringer. Guttene er blant de siste i rekken av unge spellmannsemner som har søkt lærdom og veiledning i den gjestfrie heimen i Grøtålia. For musikk var en vesentlig del av Petra Foldes liv. Hun spilte både fele og gitar, men fra de senere åra husker vi henne best som støttespiller på zither for mannen Idar og i spellmannslaget Fjellhurven. Ved siden av gårdsdrifta hadde Idar i mange år sitt arbeid utenbygds, men som pensjonister fikk Petra og Idar etter hvert mer tid til å dyrke interessen for musikk sammen. Hun inspirerte ham når nye slåtter var i emning, og for besøkende ga de gjerne av sitt rikholdige repertoar til alle som ville høre - og lære. Fra første stund har de to vært de beste støtter i arbeidet med folkemusikk i skole og musikkskole. Til dem var det godt å komme med elevene og hente ny inspirasjon når interessen ikke alltid var på topp, og tre ungjenter ble ganske tidlig ønsket velkommen som faste medlemmer av spellmannslaget.

For da Fjellhurven spellmannslag ble stiftet i 1978, var Petra og Idar Folde drivkraften bak, slik de har vært det i alle år senere. Gode medspillere og tradisjonsbærere var bl. a. Jens Vårhus, Leif Schjølberg og Eilert Sundt. Spellmannslaget har spesielt tatt vare på og gjort kjent gamle spellmannstradisjoner fra Hessdalen, Ålen, Folldal og Nordmøre. Det har spilt inn kassett og hatt folkemusikkprogrammer i radio. Laget har også deltatt på en rekke kappleiker og stevner. Det ble fort kjent i folkemusikkmiljøet over hele landet, og lagsmedlemmene har vært gode ambassadører for kommunen og distriktet. Fjellhurven spellmannslag ble umåtelig populært, spesielt Petra med sin zither, sang og muntre tralling, og Idar med sine treffsikre replikker fra scenen. Mens Idar har vært musikalsk leder, var Petra organisatoren som gjorde avtalene og fikk virksomheten til å gå også etter at flere av de opprinnelige medlemmene falt fra. Hun eide en ukuelig optimisme, sa sjelden nei til en forespørsel og tok gjerne inn i laget spellmenn fra andre miljøer. Slik var hun en brobygger mellom de forskjellige laga, og vi som på denne måten fikk være med Fjellhurven på oppdrag utenbygds, har mange rike minner å se tilbake på fra disse turene.

Det var likevel her i bygdemiljøet at Petra Folde først og fremst var med og satte sitt preg på kulturlivet. Som underholdere og gledesspredere har hun og Idar vært mer ettertraktet enn de fleste. Lag og foreninger visste dessuten at de letteste å spørre var Petra og Idar. Der var svaret alltid ja. En periode dukket de som regel opp og bidro ved de fleste sammenkomstene, og oftest var det vel så som så med godtgjørelse for de lange kjøreturene fra Hessdalen. De besøkte også regelmessig institusjonene til glede og oppmuntring for de gamle og syke der.

I 1992 hedret hessdalingene Petra og Idar Folde med en egen kulturpris.

Petra Folde var styremedlem i Holtålen Musikkråd fra starten i 1992 til hun døde.

Vi minnes henne i takknemlighet!

Anders Grønli

Når hus-steinene taler

Jeg låg i en sørheldning, i olderkratt og bjerkeskog. Det var god jord rundt meg, så graset grodde godt bak min lune rygg.

Tidlig en vårmorgen kom en rydningsmann med øks og felte store graner rundt omkring. Han tømret en stue til seg selv og sine dyr, som han etter hvert fikk. Han dyrket jorden, som til sist skulle bli en gård. I førstningen dyrket han jorden rundt meg, for der i bakkeheldningen vokste graset godt.

Jeg husker godt de første somrene, da kjærlige og myke kvinnehender strøk seg inn til meg og plukket hvert grasstrå til sine dyr. Og jeg husker de samme hender når de ble skrukket og grå, og til slutt ble borte.

Andre kom. Den eldste sønnen dyrket mer jord og utvidet den til det ble en stor gard. Jeg låg i sørheldningen og skuet det hele. Lykke og velstand blomstret over alt. Gode og omsorgsfulle slekter stelte godt med det som den første rydningsmann grunnla.

Andre hus-steiner har fortalt at egoisme og avund innen familier har tatt overhand. Den eldste sønnen var kanskje ikke god nok for faren. Den nest eldste skulle ha gården. Det var som når de rike byttet bort en tobakksrull i skogteiger - eller en otting brennevin i eiendommer. Hus-steiner kan også fortelle om gamle som stelte heime og fikk hjelp av barnebarn. Men når de gamle var borte, overtok sønnen, som med slarv og ondskap overså de som hjalp foreldrene og tok en gribb inn til sitt bryst, med en brennevinsflaske i bytte mot garden.

Hus-steiner har ligget der i mange hundre år, som merkesteiner mellom naboer. Men så kjøpte en heks tomt attmed en merkestein, kjørte merkesteinen på elva og tilegnet seg jord med løgn og fanterier av naboeiendommer. Kanskje merkesteinen flytter seg til hennes grav fra elva, for å merke at her ligger en heks.

Hus-steinene forteller at i tredje og fjerde ledd skal alle lide for fedrenes misgjerninger. Det er ikke alltid riktig, for det kan oppstå gode og gudfryktige mennesker etter fedrenes misgjerninger.

Og atter kan kjærlige kvinnehender plukke det gode graset som vokser rundt hus-steinene og minnes den første rydningsmann og kvinne, som strevde for maten og det daglige utkomme.

Hus-steinene ser også fremover. De ser helst at alt skulle vært som før - folk på alle gårder. De hadde da mat og arbeid - det var mest ingen arbeidsledighet. For oss hus-steiner ser det ut som alt skal rasjonaliseres bort, bort fra velstand og trivsel til arbeidsledighet og matmangel, og ingen penger å kjøpe for. Grunnsteinene og hus-steinene i landet blir kjørt på elva, på grunn av at vi ikke har noen med de rette tankene, som mener de kan styre landet. Styres vi av ondskap, så noen skal tjene mer og få fallskjermer? Takken er at større elendighet blir påført den vanlige mann og kvinne.

Hus-steinene ser helst at all ondskap, krig, avund og slarv skal komme bort, så alle i landet og verden kan leve i fred og greie seg selv. Vi hus-steiner og merkesteiner vil få ligge i fred og drømme om fortiden og tenke på fremtiden. Den vil vi ikke skal bli slik det ser ut nu - at egoistene kravler over lik for å ta alt.

Solidaritet og samhold er borte. En glemt saga!

Per Åsvold

Livets gang

Din fot kan bære din aldrende krone.
Lutende viser din ustøe gange
rynkende panne som fortidens bølge
renner en tanke, ristes en glemsel
bak livets mørke, levende gjerning
ennu en gang.

Livets bølge følger trofast
i din gjerning fra år til år.
Søker lykke i tro og styrke i din barndoms drøm.
Fører din tanke bryter en lengsel
inn i livets utømmelige kilde.

Kunde man vise den vei som skal
følges, renner en tåre bak sollysets
gang. Atter må dagene følge ens
vandring, søker å finne og tro på din lyst.
Det gripes en lengsel, men ingen
kan svare, sendes et smil fra din
lukkede mund.

Hver strid begrenses i livets løp,
tømrer et lysende, brusende
stikk i ditt sind.
Ennu mens øye fanger en glede
roper en stemme i naturen der inn
mens støvets strid forsvinder for fote

Ditt liv har så mangt å fortelle,
årene farer som ild under solblank sky.
Fjerner din aldrende evne
brenner oss inn i fortidens
forglemmelige mysterium som
ligger forankret dypt i menneskets
naturlige fantasi.

Du søker å finne tilbake i
fortidens lys og skygge i ditt sind.
Der hvor ingen makt kan røve
dine livs tanker og ideer
inn i livets kamp og sjelevandring
i tidens årelange livsløp.

Ole Eidebakk

Kåre Prytz beviste sitt motto:

«Man kan hva man vil»

Av: Gudbrand Grøt

Kåre Prytz døde i sommer etter å måtte gi tapt for kreft-sykdommen. Han ble 68 år gammel.

Kåre var født og oppvokst oppå Bjørgjøm i Haltdalen, sønn av Petrine og Olaf Prytz. Det yrkesaktive liv ble viet til pressen. Og i tillegg til journalistvirksomheten ble han også en produktiv forfatter og fikk gitt ut 8 bøker, hvorav den ene også ble til spillefilm. Han var svært historisk interessert og de fleste av bøkene hadde da også stoff fra det miljøet, bygd på årelangt granskingsarbeid.

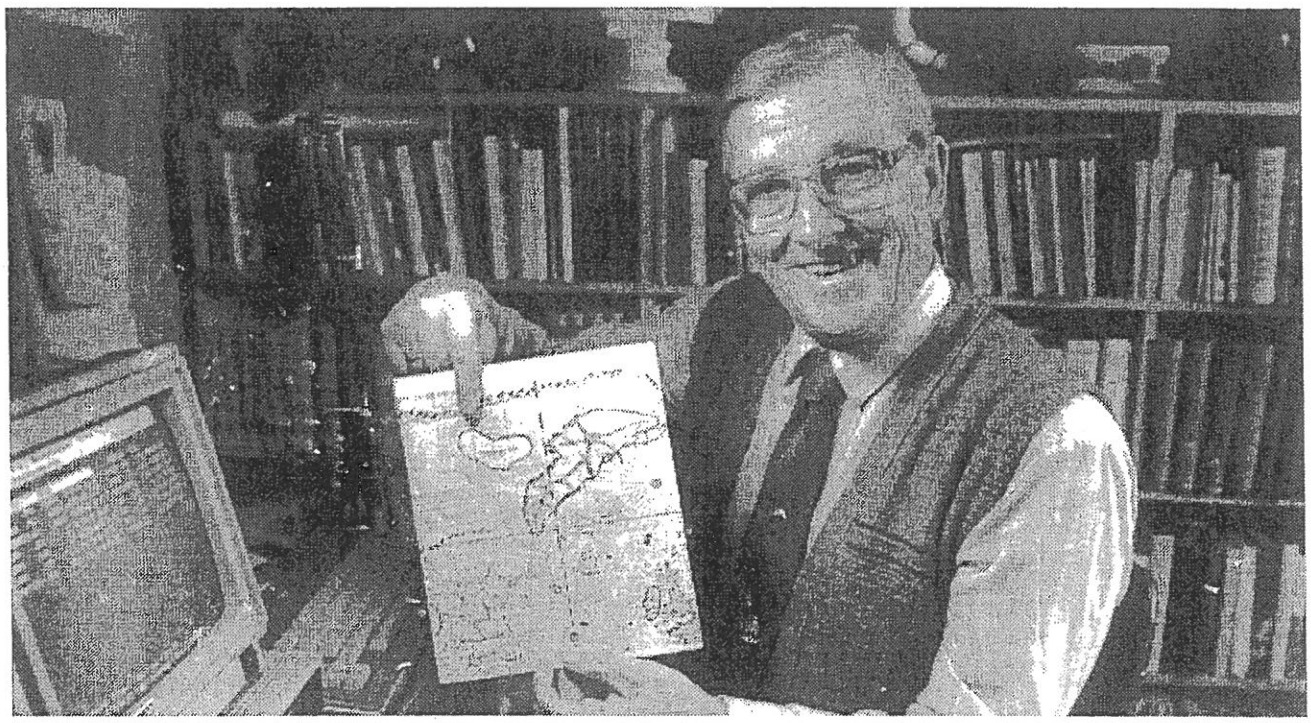
Under krigen var han med i motstandsarbeidet og ble fengslet og satt inne på Vollan i Trondheim samtidig med flere sambygdinger. Sin «litterære» debutt hadde han allerede som 13-åring da han skrev sitt første dikt. Kåres leveregel var: «Man kan hva man vil». Og det fikk han bevist at han klarte å leve opp til.

19 år gammel begynte han i 1945 i Arbeidets Rett og i løpet av året sluttet redaktøren Jon Kojen og Kåre inntok likså godt redaktørknakken og var da både redaktør og altmuligmann. Her var han til i 1951 da han flyttet over fylkesgrensen og ble journalist i Hamar Arbeiderblad. Sin sterke historiske interesse fikk han utfoldelse for på Hamar og han ble glad i den gamle kaupangen.

Middelalderens Hamar interesserte han. En rekke foredrag holdt han om den gamle kaupangen, han kåserte i radio og han laget filmer om Hamar og Østerdalen, med blandt annet premiere i Aulaen i Oslo. Han var selvlært filmmann. Det ble som nevnt etter hvert flere bøker. Debuten skjedde i 1968 med «Jegerens kvinne», en roman med handling fra Grønland, bygd på historiske fakta fra tiden da det blomstrende norrøne samfunnet på Grønland plutselig forsvant. Allerede året etter kom en ny roman «På fremmed kyst» bygd på stoff fra et miljø som Kåre etter hvert ble svært interessert i og nedla et stort forskningsarbeid på, nemlig omkring Vinland.

Romanen er en fortelling om mennesker som satte vågemot og handlekraft i høysetet, fra den eventyrlige tiden omkring de store oppdagelsene. I 1971 kom «Lenken», en middelalder-roman med handlingen bygd opp omkring et ulovlig kjærlighetsforhold mellom den unge kantoren ved Hamar-domen og en kvinne av folket. Den idylliske bonde- og bispeby ved Mjøsa er livfullt skildret.

Neste bok kom i 1972 og viste en annen side av forfatteren, «Bisettes senere» var nemlig en kriminalroman.

Kåre Prytz med kartet Columbus reiste etter.

Etter 3 års intensiv forskning kom i 1975 «Lykkelige Vinland», - ei bok han viklet seg inn i internasjonal debatt med. Etter forskningsarbeid i arkiver i Spania, England og Amerika kom han fram til at det var norrøn bosetting både på Grønland og Amerika før Columbus.

Gjennom sin forskning ga Kåre Prytz et betydelig bidrag til viten om de første hvite til Amerika. «Lykkelige Vinland» ga nye synspunkter på Vinlandsferdene og Amerikas gjenoppdagelse. Kåre hadde brukt svært mye av sin fritid på granskingsarbeidet i arkivene. I 1978 kom en ny middelalderroman «Demringen» hvor kjærlighetshistorien også utspilles i middelalderens Hamar.

I 1984 ble vist enda en side av forfatteren Kåre Prytz nå gjennom «På stigende kurs» en underholdende og humoristisk roman fra det egentlig alvorlige børsmiljøet. Denne boka ble senere også filmet med Bo Hermansson som regisør og flere kjente skuespillere på rollelisten. Kåre hadde også selv en liten rolle. Premieren var i 1987.

Kåre vakte internasjonal oppsikt da han kom med en historisk sensasjon gjennom det norsk-amerikanske tidsskriftet «The Norseman». Her hevdet han at Christopher Columbus hadde kart og «reise-guide» da han oppdaget Amerika. 15 år før sin berømte reise til Amerika var Columbus med ei fangstskute til Grønland og Labrador. Han hadde kart og han hadde lest boka «Inventio Fortunate». Den var skrevet av en engelsk geograf som deltok på en norsk-svensk skatteekspedisjon til Nord-Amerika og Grønland omkring år 1360. Boka ga Columbus ideen til Amerika, hevdet Prytz.

Kåre har gjennomgått etterlatte skrifter etter Columbus og 20 års forskningsarbeid endte i 1990 med boka «Vestover før Columbus». Og dette skulle da også bli den siste som utkom. Sykdommen satte stopperen for videre produksjon. Han hadde et storarbeid i gang også på slutten, men maktet ikke å fullføre de. Det var et verk om vikingene han arbeidet med, vikinger fra Hedmark og Oppland. Et felt som det finnes lite opplysninger på, men Kåre Prytz hadde med entusiasme gått løs på oppgaven og det var meningen verket skulle foreligge til OL på Lillehammer. Også på dette området hadde han studert i utenlandske arkiver.

Kåre Prytz fikk mange interessante bekjentskaper gjennom sitt allsidige virke. Her med Wenche Foss i forbindelse med innspillingen av filmen etter hans bok «På stigende kurs».

Gjennom sitt allsidige virke kom Kåre Prytz i kontakt med mye folk og knyttet mange interesante bekjentskaper. Med begrensede språkkunnskaper tok Kåre tak i utfordringene og det er helt utrolig hav han på den bakgrunn maktet å oppnå. Men «man kan hva man vil».

No lakke å li det til jul

No lakke å li det til jul -
å fredsenglann sett å lure i skjul.
Dem åpne døra litegrann på klem -
å undres på om dem ska våge se frem.

I posten kjem det blanketta - tå mange slag -
kvar enaste dag.
Så e det te å spekulere - å prioritere -
og så skriv me på blanketta - flere å flere.

Så e det all gavann - maten og pynten -
ja no går det hardt på mynten.
Når jula e slutt så e me kaputt.
Når det li te jul bli me alle så snill -
men ellers i året kan me vårrå både gælinn og vill.

Kefer gjer me så all denne investering -
spekulering og prioritering?
Me riste på hue å tenkje som så -
te neste jul ska det bli anna tå.

Da ska det bli slutt med all gastelering -
juleinvestering - og tøv å tull.
Te neste jul ska måvvånn bli tom og pengepungen full.
Me tenkje oss om - å grev oss i håret -
de e da jul berre en gang i året.

Men te neste jul går det vel såmmå renna -
me må da ha nå godt innom tenna.
Og julegava åt ongann og slekta -
å nei det bli vel ittnå ansless - å var det så lekt da.

Slik ha det vørri - og slik vil det bli -
alle bli så snill ved juletid.
Iallefall ei lita ri.
Men når jula e slutt te pipa en annan låt -
og da kan det hende det stundom bli gråt.

Å når nyåret kjem kan det hende at me krangle -
så busta fyk - å at me be kvarander -
om å reis å ryk.
For da kan det hende så mykjy å mangt -
å att me bli itt forlikt om rett og rangt.

Men no lakke å li det te juletid -
å da bli me alle sammen så blid.
Slik ha det vørri - og slik vil det bli -
i all vår tid.

Even Krigsvoll

SETERVEGEN

Møte med gamle ålbygger i traktene ved Øiongen

Av Ivar Viken

(Ivar Viken er sønn av Gjertrud Olsdtr, f. Morken og Petter Viken fra Glåmos)

Det er mange år siden vi gikk den gamle seterveien første gang. Vi var smågutter og travet det remmer og tøy kunne holde etter bikkvogna til Halvor Morken. Hessdalslia var stri å komme opp både for folk og dyr, men først kom en opp hadde en fjellet for seg, blåne etter blåne så langt øyet kunne se, bare avbrutt av tjønner og bekkefar og slakke lier kledd med fjellbjørk som krøkte seg sammen i underlige buktninger for å berge liv. Hver vår støtte en på en og annen som hadde bukket under i vinterstormene. Det er hardt å berge liv i 800 til 900 meters høyde over havet, og fjellbjørka er ingen unntagelse.

Den gamle seterveien snor seg innover vidda, over Finsådalen, langs med Båttjønna, over Båttjønnsbergan og langs med Langen og Haltdalstjønna. Den er gudbedre-det ingen autostrada. Den går der det er noenlunde framkommelig, og de som skal bruke den stiller ikke store krav. Gjennom århundreder hadde det vært slekter som hadde langt hardere bøyger å kjempe mot enn en gammel setervei. Det å pine levebrødet ut av den magre jorda på en liten fjellgård overskygget alle slike bagateller.

Den kraftige hingsten til Halvor Morken trekker bikkvogna over stokker og stein. Den koster over myrene så blaut jord driver både rundt den og bikkvogna. Den betenker seg heller ikke på å legge over båttjønnåa enda det iskalde bekkvatnet rekker opp under buken på den.

Og Halvor Morken springer etter med tømmene, støl og arbeidsslitt. Blodslitet på den lille garden i de bratte liene i Morken hadde alt da merket den senete kroppen slik det hadde merket nesten alle som for etter denne vegen. Kvinner og barn var ingen unntagelse. Slitets saga langt opp i vår egen tid kjenner ingen medlidenhet.

I all sin skrøpelighet fører den gamle seterveien til helg på setra Røåvolden på nordsiden av øyungen. Nettopp som sola i de tidlige kveldstimene står på sprang til å gjømme seg bak Røhovde, ligger setra under oss. Olava Vårhus og Petra Morken er ute på setervolden og tar mot hemfolket. Den gangen var det bare en liten seterstue på Røåvolden, og den ble delt i stor fordragelighet og vennskapelighet mellom «Klevan» og Vårhusfolket. «Klevan» hadde sitt bord og sin seng ved en vegg, og ved den motsatte hadde Vårhusfolket sitt. Bordene var viselig ordnet slik at de kunne slåes opp mot veggen når det en sjelden gang ikke var noen som skulle drikke kaffe. Og viselig var benkene ved veggen ordnet. Det var bare å velte dem ned så sto sengene der ferdig. Men når hemfolk og gjester meldte sin adkomst i helgen, strakk ikke sengebenkene til. Da ble det flatseng på golvet hvor alle fikk ligge i rekker og rad så langt det var golvplass. Og enda kunne det bli trangt. Men unggutten hadde da i hvert fall muligheter om han var riktig plassert - å komme på kloss hold av ungjenta uten å virke påtrengende. Trangboddheten i flatsenga på setergolvet var ikke det som sist ble husket når minnene fra en seterhelg skulle taes fram.

I de sene nattetimene ruver Røhovde mørk og svart mot en sommerlys natthimmel. Og natta blir så underlig lydløs. Bare bekkeskvalderet fra Røåa bryter gjennom den ulne nattstillheten. Det her omskrevne gikk for seg etter at tusser og troll forlengst hadde forlatt fjellet, men Olava Vårhus kunne - etter at kveldsstellet var unnagjort - betro oss at det hendte det banket i seterveggene nå også, særlig etter at haustmørket hadde begynt å sige på i slutten av august. Og ingen visste hvem som banket. Enhver fikk tenke sitt! Etter slike beretninger ga det trygghet for smågutten å krype inn mellom 7-8 andre i flatsenga. Og den halvvoksne unggutten fant en grunn mere til å smyge armen beskyttende rundt livet på ungjenta. En skal være forsiktig med tusser og troll!

Og slike helger på setra levet i minnet i årevis, og ingen husket bedre alt som var sagt og gjort enn Olava Vårhus. Praten med Olava spente over vide felter, fra tusser som skremte vettet av setertausene i gamle dager, sykdom var et kjærkomment samtaleemne, men det var arbeid og slit som levet sterkest i sinnet. Og slik måtte det nødvendigvis bli når hele livet var fylt med arbeid. Olava hadde hendene i virksomhet nesten døgnet rundt. Kyr og fjøs som skulle stelles, det skulle kjinnes og ystes, og tunge trekopper skulle vaskes. Og noen ganger ble det også vedhogging og vassbæring, to tunge bøtter i bæretre over skuldrene. Men enda hadde Olava merkelig mye tid til overs. Det fins ikke den husmora i et moderne byhjem i dag som hadde så mye tid til overs som Olava hadde. Men hun hadde sine lidelser, hun også. Hjertet kunne plutselig springe i vei med en uhorvelig fart, og som hos alle andre skikkelige mennesker kunne det melde seg ubehagelig mageknip.

Men da tydde Olava til sin universalmedisin, et lite glass med «hjertestyrkende», ærlig og redelig anskaffet på Røraas Apotek og fraktet ved leilighet til Stensli stasjon med «naftatoget» som gikk fra Røros - vesentlig med ålbygger - hver lørdag ettermiddag kl. 2. Og hjertestyrkende brukte Olava mot all den Uhumskhet som kunne herje en arbeidsslitt kropp. Om det skyldtes de dråpene med dette merkelige fludium som hun fortærte gjennom årene skal være usagt, men hun levde i hvert fall et langt - og så langt undertegnede kjenner til - et lykkeligere liv enn de fleste av oss.

Olava delte sine medmennesker i to store grupper. Enten var de arbeidsmennesker, eller de var det ikke. Og det å være et arbeidsmenneske var å være et bra menneske. En både enkel og treffende bedømmelse av medmennesker. En skriverneve imponerte ikke Olava. Og likevel sto undertegnede høyt i gunst hos henne. Og det var en gunst som det var all grunn til å ta vare på. Gjennom mange barne- og ungdomsår ga det ekstra store rasjoner med kinnrømme, og når gjetostkjelen skulle skrapes, lå det ekstra mye igjen på kjelbotnen.

Siste gangen vi var sammen fulgte hun meg fra Vårhus fram på Hessdalskjølen. Det som ble sagt den gang er forlengst glemt. Jeg husker bare hendene hennes i travel virksomhet, da med strikketøyet. Garnnøstet var festet til skjørtelinningen med en blank messingkrok. Dette var siste gangen vi treftes. Ikke så svært mange år etter gikk hun siste gangen på den gamle seterveien. Jeg leste dødsannonsen i «Retten» en dag etter at jeg forlengst hadde havnet langt nord for Polarsirkelen. Og jeg skammet meg over at jeg nesten hadde glemt både den fattigslige seterstua og den gamle seterveien.

Det er mer enn tretti år siden vi sist gikk den gamle seterveien. Mye er blitt annerledes. Fjellet er slik det var. Snøfonna i Båttjønnhøgden har samme formen. Den likner en kvit svane som skrumper inn etter hvert som sola får sterke tak ut over sommeren. Men på setrene er det for det meste kommet nye folk. Og noen av setrene står tomme med gjenspikrete dører og glugger for vinduene.

Og den gamle seterveien ligger forlatt og øde, og hadde gjort det i mange år. I ren trass vasser jeg gjennom vidjekratt og myrer, klatrer over bergnabber og hopper fra stein til stein over bekkene der veien en gang gikk. Og helt utslettet er den ikke. Det er merker etter hjulspor her og der og steiner i bekkene som de gamle hadde lagt der for å komme over. Men lenge vil det ikke vare før de siste sporene er borte.

Slitets slekter gikk den gamle seterveien i hundreder av år. Det var menn og kvinner, tidlig merket av slitet for det daglige brød. Og det var barn som fikk en så alt for tidlig forsmak på det livet skulle by dem.

Og mens den gamle seterveien gror igjen, går nye slekter nye veier.

Fra Røåvollen, Øyungen ca. 1920. Fra v.: Olava Vårhus (Grantrøen), Petra Rathagen, f. Morken (Klevan), Halvor O. Morken, Kristine Lyng, f. Morken, Olaf Morken (1903-23) og Olga Vårhus.

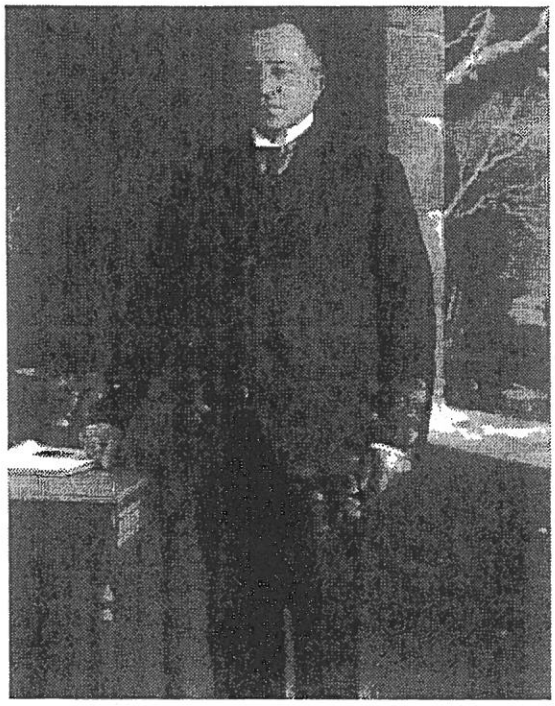
Anders Grønli:

50 år siden amtsskolebestyrer, dr. phil. Jørgen Reitan døde

«Gammelt fra Ålen» er et lite hefte som sikkert mange har gjort seg kjent med. Heftet er skrevet av Jørgen Jonsen Reitan (1871-1944) etter samtaler han hadde med sin mor, Beret Klausdtr., f. Bjørgård (1838-1929). Dette er verdifulle opplysninger om hendelser og skikk og bruk for om lag 150 år sia. Jørgens søstersønn, stiger Hans A. Sundan, tok hand om materialet og fikk trykt heftet til utdeling blant slekt og spesielt interesserte. Senere fikk kulturkontoret tillatelse til å trykke heftet i nytt og større opplag.

Jørgen Reitan var utdannet lærer, men hovedinteressen var språk og dialekter. Etter noen år som lærer i folkeskolen skriver han i brev til broren Anders bl. a.: «fik jeg artium, vilde jeg derved først og fremst bedre kunne faa følge det som er min lyst: at studere prog, norsk, om jeg skulde kunne udrette noget paa den vei. Jeg gaar naturligvis ikke med store drømme om at bli nogen Aasen eller Ross. Jeg mener kort og godt, at jeg maatte kunne udrette noget for maalsagen, og jeg skulde være fornøiet, om jeg fik yde en noksaa liden skærv til norskens fremhjelp i landet. Fik jeg artium, vilde jeg dernæst ha større udsigt til at faa en post som jeg bedre likte.»

I løpet av de nærmeste åra tok Jørgen Reitan examen artium og studerte ved universitetet. I tre år var han framhaldsskolelærer før han fikk posten som amtsskolebestyrer i Sør-Trøndelag, en stilling han hadde i 31 år. I 1934 ble han rammet av slagtilfelle og var de 10 siste åra sengeliggende. Han døde i Ålen 73 år gammel.

Jørgen Reitan i Paris 1924.

Beret K. Reitan

Arbeidet i amtsskolen passet Jørgen Reitan. Han likte samværet med ungdommen, og han fikk ved siden av dyrke sin interesse for språk og dialekter. Amtsskolen flyttet mellom bygdene (den var også i Ålen), og Jørgen fikk derved god kjennskap til dialektvariantene i fylket. Doktoravhandlinga hans har titelen «Nytrøndsk ordforkortning og betoning». Den kom i 1922. Foruten denne ga han ut en rekke andre språkvitenskapelige avhandlinger, først og fremst «Aalens Maalføre» (1906), «Vemdalsmålet» (1930) og «Rørosmålet» (1932). For dette arbeidet fikk han i 1934 Gunnerusmedaljen av Videnskabernes Selskab i Trondheim.

I noen år fikk Jørgen Reitan statsstipendier for å drive språk- og målføregransking, og han gjorde studiereiser i både inn- og utland. Vinteren 1923/24 gikk reisen gjennom England, Frankrike, Belgia og Nederland. På denne turen sendte han reisebrev til avisa «Nidaros». Men langt de fleste gikk nok heim til Reitan, der hans 85 år gamle mor spent ventet på å høre om «guten» hadde det bra der ute i den store verden.

UTDRAG AV REISEBREV 1923-24

Dampskibet Jupiter,
Nordsjøen, den 7. okt 1923.
Kjære mor!

Jeg tror jeg får begynne det lange brevet jeg lovte dig allerede nu mens jeg er ute på Nordsjøen. Kl. er nu litt over 2, og vi skal snart skimte kysten av England. Vi har nettopp spist middag. Jeg sitter nu i røkesalongen og drikker kaffe og røker samtidig med at jeg skriver dette.

Men la mig nu begynne med begynnelsen. Du vet jeg reiste hjemmefra forrige fredag. Fra Røros var jeg

så heldig å bli i følge med Anders Nesvoll (Spelløm). Han hadde vært på en stipendiereise til Danmark og Sverige. Han hadde så reist gjennom Sverige til Trondheim og Ålen, og nu var han på tur til Rena igjen. På stasjonen (Rena) møtte hans kone og en liten pen gutt, som spurte: «Papa, har du kjøpt noget rart?» For en prektig, tekkelig mann Anders er!

Om opholdet i Kristiania har jeg ikke meget å fortelle, enda jeg hadde meget å gjøre. Lørdag e.m. reiste jeg til Modum og besøkte Bråvoll; der var jeg til mandags kveld. De følgende dager fikk jeg ikke gjort stort annet enn å ordne mig til reisen. Bennett reisebureau rådde mig til å legge veien over Bergen. Hos Bennett støtte jeg på en gammel kjenning, Hårseide; han var telegrafist hjemme engang. Nu er han ansatt hos Bennett, rimeligvis fordi han er meget språkkyndig. Hos Bennett fikk jeg da bestilt billett helt til Newcastle (ordet uttales njukasel) i Nord-England. Der fikk jeg også assurert mitt reisetøi, og fikk oplysninger om hoteller i Engl. og Frankrike. - Så måtte jeg ordne med reisepass. Det utskrives på politikammeret, men først måtte jeg i vei og fotografere mig, for ett fotografi blir klistret fast på reisepasset, og ett fotografi blir opbevart på politikammeret i Kristiania. Så skulde passet fremvises og påtegnes i det engelske konsulat. Derefter måtte jeg kjøpe et såkalt kredittbrev, det vil si: jeg har satt penge i en bank i Kristiania og fått et slags bevis eller fullmakt til å heve penge i en bank i London og en i Paris. Dette er en trygg ordning; jeg slipper å bære så mye penge på mig. Når jeg viser frem kredittbrevet og mitt reisepass (hvor mitt billede finnes), da kan jeg i de nevnte banker ta ut penge efter som jeg trenger det, inntil jeg har brukt op det beløp som brevet lyder på. Senere må jeg da skrive til Kristiania, hvis jeg trenger mer. I Kristiania hørte jeg et par forelesninger av den islandskfødte danske professor Finnur Jonsson, og en kveld hørte jeg ham holde foredrag i Filologklubben. Bakefter åt vi til kvelds her. Det var mig en stor glede at jeg her fikk hilse på en hel del språkmenn, som jeg før bare har kjent av navn.

Torsdags kveld var jeg hos Krogh-Tonning, og fredagskveld før jeg reiste hos Kirkhusmo. Her la jeg igjen stivhatten min og en liten håndveske, for jeg hadde måttet kjøpe en større i Kristiania. - Om kvelden fulgte Krogh-Tonning mig på stasjonen. Toget gikk kl. 11. Kl. 12 la jeg mig og sov så over fjellet helt til vi kom til Voss. I Bergen kom vi i går (lørdag) kl. 11 og gikk så straks ombord i den store, pene båt Jupiter, hvor jeg var så heldig å få en lugar alene. - I Bergen hadde de for en gangs skyld regn, og da båten strøk ut fjorden, blåste det litt, så jeg var litt engstelig for været. Farlig er det vel ikke, men det er jo ikke behagelig å være sjøsyk. Vi spiste middag ombord kl. 1, og det gikk bare bra. Utover eftermiddagen var det litt sjøgang, så da vi skulde spise til kvelds, hadde jeg liten matlyst. Båten går langs kysten fra Bergen en god stund, og mannskapet forsikret at det vilde bli bedre når vi satte til havs utover Nordsjøen. Dette holdt også stikk. Efter at vi hadde spist til kvelds, gikk jeg til køys og lå en god stund med klærne på. Jeg merket da mindre og mindre til sjøgangen. Ved midnattstider stod jeg op igjen og gikk på dekk. Det var da ganske bra vær. Det var hav og atter hav på all kanter, så langt øiet kunde nå; for vi var jo nidt ute på Nordsjøen. Det eneste mitt øie festet sig ved var de stjerner som flammer på himmelen også hjemme, Karlsvognen (Vangen), Arkturus, Kapella, Tvillingene, og hvad de nu heter alle sammen. (Det var også det eneste reisefølge jeg hadde den natt for 10 år siden da toget rullet inn i Rom.) Jeg gikk nu ned i min lugar og klædde av mig og sovnet godt og drømte jeg var i Ålen. - I dag søndag er været likedan som i natt. Sjøgangen er ubetydelig, ellers kunde jeg nok ikke sitte her å skrive. Båten kløver de små bølger og går støtt og rolig uten å slingre.

Nu er kl. snart 4, og nu skimter vi en mørk stripe rett frem; det er kysten av England. Jeg har fått opgitt et hotell her i Newcastle og skal skrive mer når jeg kommer i land.

Newcastle 8. okt

Nu skal jeg fullføre brevet jeg begynte på i går da jeg var ombord. Innseilingen opover den brede elvemunning tok over 1 time. Da vi endelig la til kaien, kom det folk ombord og undersøkte vårt pass og bar alt tøiet i land og inn på tollbua. Det var lettvint tollvisitasjon; jeg slapp med å åpne bare en av mine håndkufferter. Fra selve havnebyen, hvor båtene legger til, og op til Newcastle er et godt stykke vei, jeg tenker som fra oss og langt nord på Graftåsen. Jeg måtte derfor kjøre opover hit til stasjonshotellet hvor jeg nu bor. De hadde fått telegrammet fra Bennett, og jeg fikk mitt værelse. Dette er et meget fint hotell og derfor også litt dyrt. Jeg tror likevel jeg må stanse her et par dage før jeg drar videre; men jeg har ikke råd til å spise på hotellet. Her i England spiser de frokost til vanlig tid (jeg fikk i dag 2 egg og skinke eller flesk til frokost). Så spiser de lunsj, som det heter, ved 1-tiden; da vanker det nok også litt kjøtt; de spiser i det hele mye kjøtt her. Så kommer middag, som de kaller det, mellom 7 og 9 om kvelden, og så bruker de da ingen annen kveldsmat. Middag er dobbelt så dyr som frokost og lunsj, og den må jeg derfor sløife; jeg får gå ut på en kafe og se å få mig litt til livs der. Maten går det an å spare på; da er det verre med værelse. Den som er ukjent, er nødt til å ta inn på nogenlunde pene hoteller, og her i Engl. faller nu det dyrt. Jeg har et overmåte pent værelse, en stor svær seng, en stor kommode, vaskevannstol osv., men ingen ovn; derimot er det en slags liten åpen lysovn som de vel vilde kalle det i Ålen; i denne ligger det ilagt stenkull, men været er så godt st de ikke har tendt.

Idag hadde jeg tenkt å se ut til nogen av de store

kullgruver vi har i nærheten av byen. Nogen nøiaktig reiserute har jeg ikke lagt; men når jeg nu er så langt nord i Engl., er det spørsmål om jeg ikke skulde ta en tur nord til Edinburgh. Derfra reiser jeg direkte til London; men jeg vet ikke om jeg bryr meg om å være lenge der. Jeg håper at jeg gjennom «Norgeshuset» (Norway House) i London kan få anvisning på et trivelig billig sted i nærheten av London, hvor jeg kunde være en stund og påhøre undervisningen i en skole. Ellers har jeg intet annet å fortelle enn at jeg befinner mig bare vel. Jeg ser ikke et eneste menneske som vil mig vondt her, så du behøver ikke være redd. Jeg skal snart la høre fra mig igjen. - Hils alle hjemme.

Din sønn Jørgen

Newcastle 11/10 -23

Kjære mor!

Jeg er ennu her i Newcastle. Når jeg nu først er kommet på engelsk grunn, syntes jeg det var best å slå seg til ro nogen dage til jeg blev litt mer fortrolig med engelsk forhold. Det er riktignok litt dyrt her på hotellet, men så har jeg nu, efter at jeg er blitt kjent, funnet ut at jeg kan spise meget billigere på kafeen ute i byen. Jeg har derfor sluttet å spise her på hotellet. Jeg tenker jeg blir her til søndag før jeg drager videre. Jeg er nu ute og går nesten hele dagen. Idag har jeg vært op på skoleinspektørens kontor og fått skriftlig tillatelse til å besøke skoler. Jeg blev mottatt meget vennlig av inspektøren. Han fortalte at han hadde vært i Norge engang (på Vestlandet). Fra skoleinspektøren gikk jeg direkte til en skole han anbefalte og satt så der og hørte på undervisningen en stund. Det var svært pene tekkelige barn, og god orden på alle ting. Da undervisningen var forbi, blev alle barn samlet i en stor sal. Barna sang en sang, og bestyreren holdt en kort andakt. En av lærerne spilte så op en marsj på pianoet, og så marsjerte barna ut mens læreren spilte, det var overmåte vakkert å se. - Jeg fikk låne nogen skolebøker med mig hjem til hotellet; dem skal jeg nu studere i kveld; men først må jeg ivei å ha mat. I morgen kl. 9.10 skal jeg være på skolen, og da skulde jeg få høre norske sange, sa en av lærerne; det vil si norske melodier, for der er nok ingen som kan et norsk ord. - Det er selvfølgelig litt brysomt for mig å forstå engelsk. Når folk taler sakte og tydelig, går det bra; men det er somme som rabler ivei så fort at jeg ikke kan følge med, og så må jeg be dem si det om igjen. Jeg håper det skal bli bedre. - Dette får være nok denne gang; jeg skal snart skrive mer. Hils alle!

Din sønn Jørgen

De to første brevene fra reisen er gjengitt i sin helhet. Her er korte utdrag fra noen av de andre brevene Jørgen Reitan sendte heim.

Edinburgh 21/10 -23

Jeg blev i Newcastle vel åtte dage, og nu blir det åtte dage i morgen siden jeg kom her også. Jeg liker mig meget bedre her enn jeg gjorde i Newcastle. Edinburgh er en meget pen by, og her er meget både å se og høre. En god mils vei vest for byen går en veldig bro over fjorden. Make til bro har jeg aldri sett. Jeg tenker den er lang som fra oss (Retøm) og bort i Liaåsen. - Jeg har nu gått flere dage på Universitetet og hørt forelesninger; likeledes har jeg vært nogen timer på en skole. Her er studenter fra alle verdens kanter. - Det er vist mye bra folk her. De er svært religiøse, iallefall om søndagene. Og jeg er nu blitt så skikkelige at jeg går til kirke to gange hver søndag, og jeg setter mig alltid tett bort til prekestolen; men jeg må tilstå at det ikke er bare religiøs interesse som driver mig. Det er så god anledning til å høre engelsk talt tydelig og pent i kirken.

Edinburgh 25/10 -23

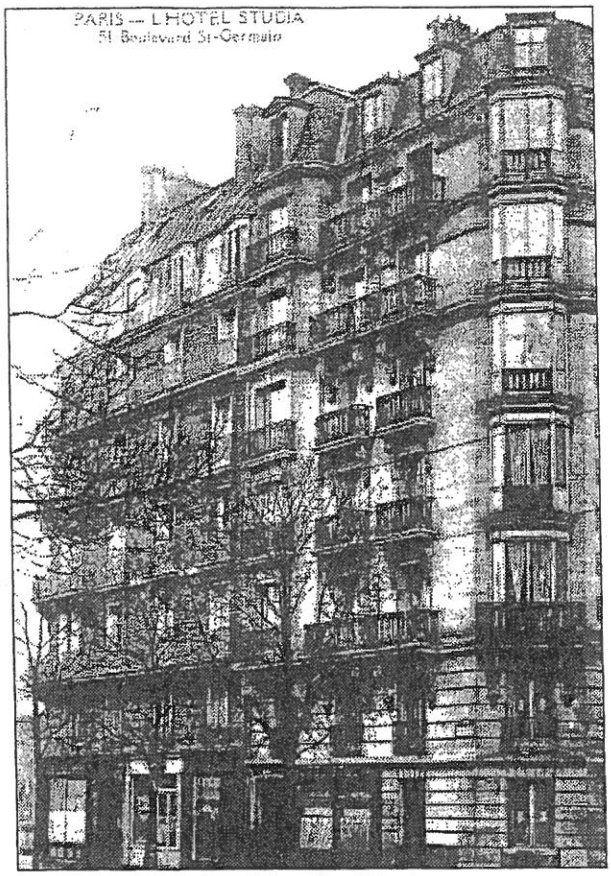
I morges kl. 8 gikk der salutt i byen. Prinsen av Wales kom her for å avsløre et minnesmerke inne i St. Giles. Jeg gikk til kirken i 12-tiden og stod tålmodig og ventet i folkehopen utenfor. Der var opstilt soldater. Plutselig hørtes fanfarer og soldatene gjorde honnør, og så kom det nedover gaten en verdig prelat i fullt ornat, og ved hans venstre side (ikke høire - så er skikken her) kom en ung, pen mann i en enkel soldatuniform. Denne unge mann skal engang bære Englands kongekrone. Han er vist svært avholdt, ikke minst for sitt folkelige væsen. Av og til finner han også på å være med i almindelig arbeide, fortalte en lærer. Bak presten og prinsen gikk byens kommunestyre i røde fotside kapper; det er svært så mye gamle rare drakter engelskmennene bruker.

Edinburgh 5/11 -23

Jeg blev kjent med en teologisk student fra Japan straks jeg kom her. Lørdag eftermiddag bad han mig til sitt logi på te (engelskmennene drikker te i 5-tiden; det er deres nonsmat). Det var hyggelig å sitte å tale med denne forstandige, pene unge mann. Han hadde lest alle Ibsens bøker, noen på japansk og andre på engelsk.

Palace Hotel, London 11/11 -23

Nu sitter jeg her midt i London med 7 mill. mennesker omkring mig. Jeg er mindre enn en maur i en maurtue. - Britisk Museum er vel i sitt slags det største i verden. Jeg gikk der i 3 timer, men rakk ikke stort på den tid. Det første jeg opsøkte var Rosettestenen, den sten som gav anledning til at de lærte å tyde den gammelegyptiske skrift. Av andre ting nevner jeg de gamle mumier, deriblandt en som antas å være 7-8000 år gl. Det er rart å se et lik som er så gammelt. Jeg kommmer nok til å besøke Museet mange gange ennu. Der er verdens største boksamling med 4 mill. bind. - Idag spaserte jeg til Hyde-parken. Ved inngangen var det friluftsmøter. Det er et almindelig syn å se en folkehop på en eller annen

Hotel Studia i Paris.

plass, og midt inne i hopen står en taler og fekter med armene og snakker. - De er alle folk som har kjeftament når det gjelder å legge ut.

Folkestone 25/11 -23

Folkestone er en liten engelsk by nede ved Den britiske kanal. - I går kveld spaserte jeg til en gård utenfor byen her. En bondegård her ser ikke ut som hjemme. Det var en stor pen stuebygning inne i en have, og så var det en hel del uthus. De hadde 7 hester og 40 kyr. Hvor mange sauer de hadde vet jeg ikke; de går ute hele året. Kyrne var svært store; så store kyr har du aldri sett (de hadde vist mye hollandsk rase). Den likeste melkeku hadde siste år melket noget slikt som 8-9 tusen liter.

- Reisen går videre over Den engelske kanal, og den 26. nov. ankommer Jørgen Reitan Paris. Fransk er et språk han har hatt liten befatning med, men den norske betjeningen på Hotel Studia der han bor, er til stor hjelp. Her er også norske aviser. Oppholdet i Paris kom til å vare et halvt år. Han oppsøker Notre Dame *(«- den er ovemåte pen, og jeg prøvde så godt jeg kunde å merke mig nøie hvordan kirken er, for at jeg ikke skal bli stående fast når John Grønli begynner å spørre mig. Når det gjelder bygninger og større kunstverker, er jeg redd for at han kjenner Paris bedre enn jeg.»)* - og Louvre *(«- slottet er forferdelig stort. Jeg tenker vi måtte ha en 10-20 slike som det kongelige slott i Kristiania for å lage et Louvre.»)* - I julen gjør Jørgen en avstikker til Syd-Frankrike. Julaften overværer han midnattsgudstjenesten i en kirke i Avignon. Han imponeres av vannledninger (akvaduktene) fra romertidea *(«- dette er noe av det likeste jeg har sett på reisen; jeg setter mer pris på dette gamle byggverk enn på de fineste gater i Paris.»)* Marseilles er «en utrivelig by», mens «i Nizza er svært vakkert». En visitt i et spillekasino i Monte Carlo ble kortvarig. *(«Jeg ble snart lei dette dumme spillet som gjør folk grådig og sløver alle andre interesser. Hadde de spilt halvøres whist, kunde jeg gjerne ha prøvd.»)*

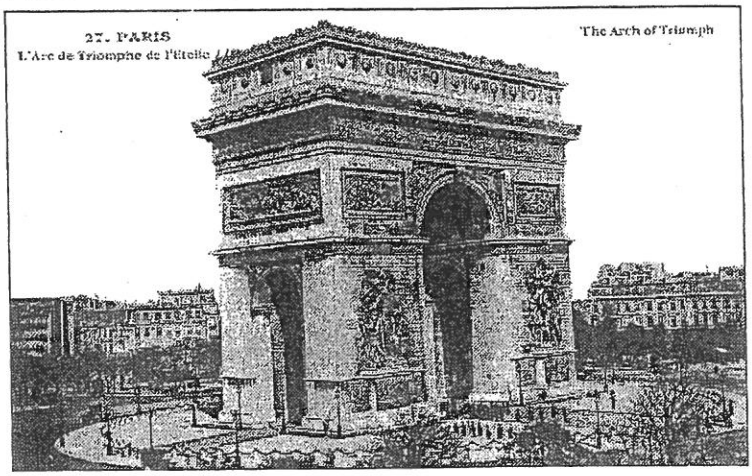
Mesteparten av tida i Paris brukes til arbeid og studier. *(«Enten sitter jeg på mitt værelse og leser, eller så går jeg på en folkeskole her i nærheten og hører på undervisning, og hver eftermiddag går jeg til Universitetet og hører de offentlige forelesninger.»)* Men et besøk hos fotografen må man ta seg tid til. *(«Det var et underlig opstyr. Jeg måtte stå akkurat som han vilde. Både høire fot og venstre fot måtte stå akkurat på den flekken han vilde. Høire hånd måtte jeg støtte på bordet, slik som du ser på bildet. Han kom og trakk den venstre mansjett frem en smule og stelte på mitt slips. Så vilde han ha mig til å smile. Jeg gjorde innvendinger, og vi holdt nesten på å bli uvenner. Jeg måtte nu gi mig til slutt og skape mig til akkurat som han vilde. Men derfor liker jeg heller ikke riktig billedet; det forekommer mig som det er klippet ut av en modejournal.»)*

I påskebrevet fremkommer det tydelig at Jørgen nå begynner å få heimlengsel, og han fantaserer litt om hvordan de har det der heime i Retgrenda i høgtida.

Paris, palmesøndag 1924.

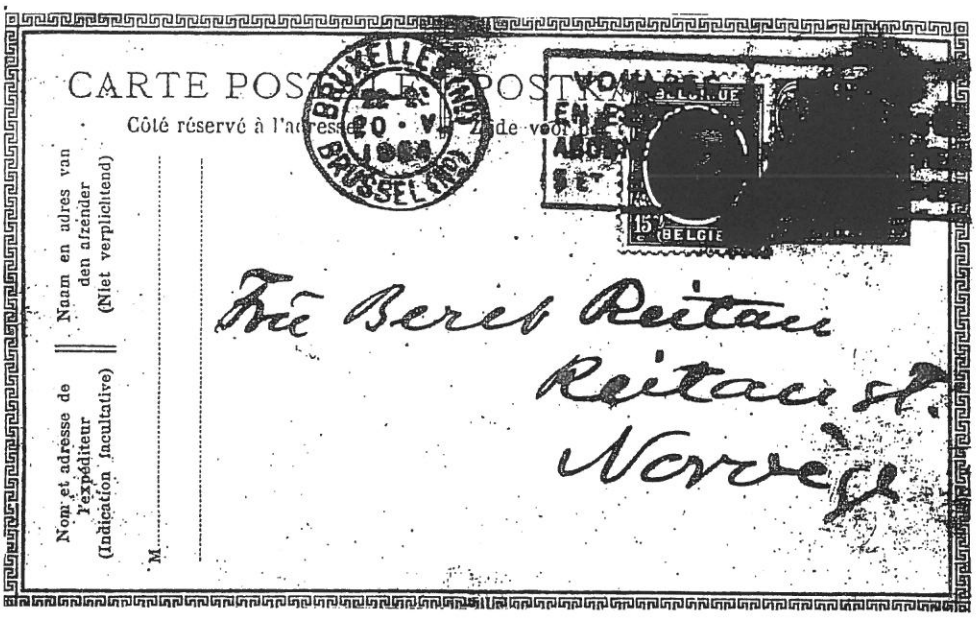
Kjære mor!

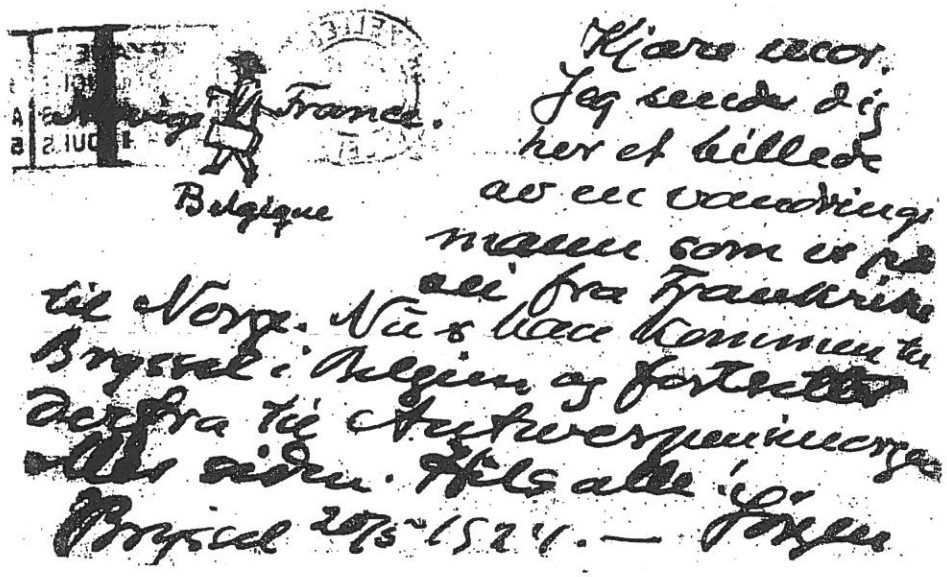
Når dette brev når hjem, er påsken allerede begynt. Hjemme sitter nu folk og mater seg med lemser og vafler; kanskje er det også slaktet gris til helgen; men skjørost er det vel ikke denne påske når ikke jeg er hjemme. Elen og Birger og Ragnvald er hjemme, og Rønningsryssan er vel også hjemme, nogen av dem

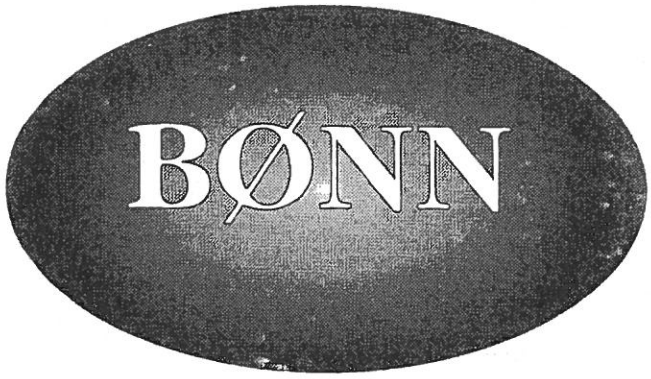
Triumfbuen.

iallfall. En dag kommer Nanna, og en annen dag kommer Ragna, eller de kommer begge på samme dag, og Nanna bærer Jon på ryggen, og Sunden bærer Johannes, eller de kommer trekkende med disse småfolkene på kjelke. Og Olav kjenner seg så frisk at han må stå op for å nyte helgen bedre. Klas er fri langfredag, men ikke skjærtorsdag, eller han er fri torsdag men ikke fredag, og av og til kommer Onkel og ser innom døren. Og mor finner frem siste brevet frå a Jørn. Når det lir på kvelden og onghopen har gått nordi Huset (hvis det da ikke er stengt) - det var nervefeber og tyfus i bygden - *spiller Anders og Klaus og Nanna og Anders Sundan whist, og mor blir til slutt trett og går og legger sig. Og ute ligger snøen høit op efter veggene. Jeg synes jeg ser all ting for mig. Og påskeaften skal alle Ustu og ha kaffe, for da er Per 50 år. - Men jeg sitter her i femte etasje på Hotel Studia - -.*

Siste brevet vi har fra Paris er datert 5. mai -24. Jørgen er så å si klar til å starte heimreisen. Men han må oppleve Versailles *«og se de storartede vannspring derute»* en gang til. - *Fjorten dager senere er han kommet til Belgia, og han oppholder seg også noen dager i Nederland. Men innen månedskiftet må han se til å være heime igjen, for han har fått «et brev fra departementet med underretning om at jeg skal til Levanger som censor»*.

Regn, regn stille mot taket
økende som intens gråt
før det må trekke seg tilbake
for solstrålen lystig og kåt.
Sol, sol heftig og varm
livgivende for alt på jord.
Jeg trykker deg inn til min barm,
for grøde skapes i dine spor.
Takk Gud for sol og lys og regn
som gir liv til blomst og eng,
til alt som er skapt i ditt tegn,
folk, fisk og dyr, og fugl på liten veng.

Målly Gjersvoll

Ålen guttemusikk 50 år

Under krigen lå korpsmusikken i Ålen stort sett nede. Feiring av maidagene var ikke tillatt, og instrumentene lå ubrukt til våren 1944. Da kom Ålen guttemusikk - det første korpset for barn- i gang med Reidar Moholdt og Leif Holmberg som instuktører. Instrumentene fikk vi låne av korpsmedlemmene i Midt-bygda - og noen fra Graftås. De første øvelsene var i Folkets Hus ved Mobrua og i Hov skole. Utover vinteren var Hov gamle skole (kommunelokalet) øvingsrom. Det gikk på omgang å ha med ved og torv - og fyre.

Korpset hadde sin første opptreden på juletrefesten i Hov skole. Vi spilte julesanger ved juletreet i «Solheim-skulen» (klasserommet mot nord-vest i 1. etg.) Utpå vinteren ble vi bedt om å delta på morsfesten i Folkets Hus. Det var privat soddfest med mye underholdning og dans. For oss i aldersgruppen 10-14 år var det stor stas å få være med på noe slikt.

I maidagene kom freden - og med den feiring og stor jubel. Vi gikk i tog - og vi fikk reise med tog - gratis fra Stensli til Reitan - sammen med krigsfangene som vendte heim. Og nå kunne nasjonalsangene og marsjene vi hadde øvd inn innendørs ljome fritt.

En dag eller to varte herligheten. Ei uke senere skulle 17. mai feires for første gang på 6 år. Vi hadde tross alt holdt på bare et års tid, og det var klart at mer erfarne krefter måtte overta, selv om ikke alle vi var enige i det. Litt tunge i steget måtte vi gå og levere instrumentene der vi hadde lånt dem.

For mitt vedkommende ble det med dette ene året i Ålen guttemusikk. Men korpset holdt det gående i mange år, bl.a. også med Kristen O. Nesgård og Jon K. Hov som instruktører. Mange av de som startet der har senere vært trofaste korpsmusikere i flere 10-år. Sverre Breen sluttet for bare få år sia, mens Jan Østeng nå også har gitt seg etter 50 år som aktiv korpsmedlem.

I juni 1986 møttes mesteparten av de som var med å starte Ålen guttemusikk til mimrestund på KJempeplassen. Det var i den anledning Peder Bakken skrev prologen som vi gjengir her i bladet. Titelen henspeiler på en av de første - om ikke den aller første - marsjen vi lærte.

Anders Grønli

Ålen guttemusikk 1946
1. rekke fra.: Olaf Reitan (Elvebakken), Sverre Breen, Ole K. Næsgård, Jan Østeng, Arne Kirkbakk, Reidar Moholdt, Erling Leo Ramlo, Arnulf Nordgård, Peder Bakken. 2. rekke: Arnold Kirkbakk, Jan Holmberg, Kjell Hov (Hovseth), Ole M. Jensås, Roald Rønning, Ole Hermann Kirkhus, Olav Stene (Børem) og Ole P. Stene.

Ålen guttemusikk 1986
1. r.f.v.: Arne Kirkbakk, Reidar Moholdt, Arnulf Nordgård, Peder Bakken og Arnold Kirkbakk. 2. r.f.v.: Jon Olav Nesvold, Ole Roald Rønning, Jan Østeng, Ole M. Jensås, Ole Hermann Kirkhus og Anders Grønli. 3. r.f.v.: Jon Kåre Hov, Ole Stene, Sverre Breen, Olav Hilmar Stene, Jan Holmberg og Kjell A. Hov. Leif Holmberg og Sverre Nordgård forlot treffet før bildet ble tatt.

Peder Bakken

Å' skul vi ha konkurrert mot døm søm spelle no,
e'e rejdd for at vi kanskje ha vørti nommer to.
Men vi ryssejn søm' va samen på musikk å spell
- må vør enig om: æt det va' nå artugt lell.

Slik avsluttet Peder Bakken sitt «uhøytidelige tilbakeblikk» da guttemusikken anno 1944 hadde sitt treff på Kjempeplassen i juni 1986.

Vi som vokste opp sammen med Peder ble tidlig oppmerksom på hans evner på mange områder. Strektegning og maling var sterke sider ved ham som utviklet seg i tidlig alder. Senere la han også for dagen betydelige forfatterevner fra bl.a. sine opplevelser i Vassfaret, og den lyriske åre spiret også fram.

Oppunder Fjellbandet fikk også sine bidrag ved hans illustrasjoner til enkelte artikler.

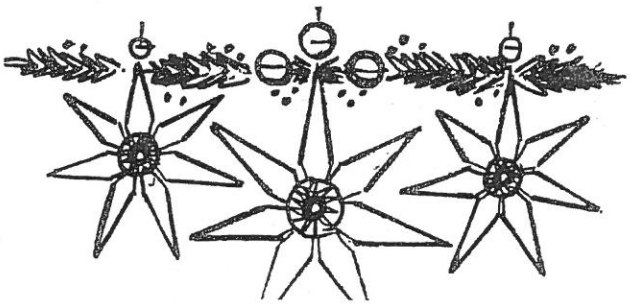
I våre guttedager var alle skihoppere, mer eller mindre vellykkede. Peder så vi opp til - han var blandt de aller beste i vårt distrikt. I dag er det ingen sensasjon om en 12-åring lander på 50 meter i et skihopp - det var en sensasjon den gang - og det var Peder som sto for denne pretasjonen.

Hans glede av natur og naturopplevelser medførte at fotoapparatet ble med på turene. Han klarte også her å utvikle seg til å bli en utmerket naturfotograf. Hans dyktighet på dette området medførte at han ble knyttet til pressen som pressefotograf. Han avsluttet sin yrkesaktive tid i Oppland Arbeiderblad på Gjøvik etter at han i en årrekke var knyttet til NSB i Oslo og senere på Eina der han hadde sitt hjem og sin familie.

Allerede da guttemusikken hadde sitt treff i 1986 var Peder merket av sykdom, men hans gode humør og livsmot var fortsatt på plass. Han døde dessverre så alt for tidlig, bare 54 år gammel.

Prologen «Guttene kommer» vil leve lenge for oss som var så heldig og fikk være med på dette. Jeg er sikker på at den også vil glede andre.

Arnulf Nordgård

«Guttene kommer»

Prolog av Peder Bakken

Et uhøytidelig tilbakeblikk for Ålen Guttemusikkorps ved tilstelning på Kjempeplassen i Ålen 7. juni 1986.

Høgt opp´te fjells, å ganske langt i frå fjære,
der va´det på førtitale noe i gjære.
Da gikk det bud, å beskjed me´fikk;
No skul´me ha korps, - å spelle musikk!

For nå´n fikk tanken, å ideen va´go,
det mente'e da, å det mene'e no.
Ja det va tå´det beste som kujn ha hejnt,
å n´Reidar frå Moholdt skal vør dirigent.

Frå flere kajntæ det rare instrument kom,
slike som hajdde liggi lenge på kott å loft å i ajndre rom.
Å´det va neimen itj´nå gitaræ hell felæ.
- nei det va håjinn søm´va i flere delæ.

Å når vi to´på bles borti husæ,
- det bode surklæ å susæ.
Da vart det sajnnelig my´y ærbe å svejtte,
for døm søm kujnnæ lodde å tejtte.

Ryssæjn gikk hemafrå, å sa bære måse,
for vi skul få håjnn, å bli morske te´å blåse.
N'Arnulf å´n Sverre, n´Roald å´n Ole va der,
ja hele tida se kom det fler.

Frå Holmberg å Stene å Børøm døm kom,
å ifrå Ystengæ, - å sentralæ, når e tenje´me om.
Det va to søm kom i frå Nør´n,
å i tillegg se va det nå Kirkbakkbrør´n.

N'Jo-Ena å´n Harry å´n Kjell å'e,
- ja ette´kvart se kom det enjda flere´te.
Å´se va det en søm itj´va store stubben,
- som dåkk kanskje skjønne, se´va det Bubben.

Frå hele bygd´n kom det altså musikalske ongæ,
det´va nesten bære å sett håjnne på trut´n,
å måte´te tongæ.
Ja´ha det trujdde vi kanskje når vi skul prøve,
men det vart fort klart at vi måtte øve å øve.

For det første se va det vanskelig å få det te´å låte,
å æt´det vart musikk tå´di e nå nesten i´gåte.
Men det gikk da itj lenge før vi spelte se det førslo,
å´sjøl brukte'e notæ før althåjnn to.

Det e'ijt se lejtt å vør liten ryss
når´n må lere´se notæ, å be´æ å kryss.
Når´n Ole å´n Arnold bastonæ lage
mått' althåjnnæ passe på ætteslagæ.

Å ess´n spelte melodi´n, å bekornett å tenor ajndre tonæ
for det va ijtnå søm skul gå på vonæ.
Ette´kvart kom det lydæ søm passa samen,
dermed vart alt bære fryd å gamen.

Slik strevde vi å trenæ kvar vukku søm kom,
å øvelsejn hajdde vi på førskjelige rom.
Opp'i Gammelskul´n satt vi på stolæ å benkæ,
mens ordførarejn hång oppå veggæ med blikket senkæ.

I Folkets Hus vi møttes både i kaldver å sno.
Vi trampa tå oss snø´n, å gikk inn på håle sko.
Der va det mange slags tonæ under «musikkens lyre»
å jamen spelte vi å en Overtyre.

E kjem´på ei øvelse, vi satt ut'i restaurangæ å tutæ,
å ute va det se kaldt æt det rimte på rutæ.
Ja det va kanskje ørlite kaldt ijnne å,
men det va det fil ingen søm tenkte nå på.

Da spelte n`Breen se hardt æt´n vinglæ,
å dermed slo´n ut i´glassrute bære så det singlæ.
Inn gjennom høle gufsæ det se kaldt at vi kujn ha stuft,
men da sa´n Sverre: Vi må jo ha litt fresk luft!

Ja´n Sverre frå Breen va'en søm ijt´va anonym.
Hajn fajnn´på ting bode for hørsel å syn.
Hajn spelte kornett i ess, å det va nok stas,
men når vi ajndrejn to´pause, - da spelt´n bas.

Når vi satt slik samen å skul øve,
da va´det en søm ijt likte å spelle «Den Norske Løve»
Å hajn med lang basun spelte´nå slett'ijt støgt,
men n´der solo´n gikk da se førbaskade høgt.

Ellers se spelte Holmberjen søm bære det,
å nye marsjæ lerd´n på en-to-tre.
Mens nå´n strevde for å følje´me, å trampa me´fotæ
da spelte dæ hajn te å me forutæ notæ.

Hajn søm va ledar´n før gruppa mi
va´nå liksom knuppen,
for på althåjnn en satt´n Ole Huppen.
Hajn va en orntli skøyerfajnt,
å æt´vi hajdde my artugt det'e helt sajnt.

Å´n Reidar svingte´me hæjn å slo taktæ
ut´n å bruke alt for store faktæ.
Men det hejnte nok æt´n såg strengt på oss, å hysjæ,
for me´va sikkert nå´n åbotnæ obyijne ryssæ.

Moholdt hajdde nå å et ajnnæ stort talent,
for trekkspillmusikken hass vart i radio sendt.

Det´va stas å vør sambygding med slik en majnn,
å´spelle trekkspell det tru'e nå æt´n fortsatt kajn.

Musikk det spelte vi mang en plass,
å da vart vi fraktæ søm iájnnæ lass.
Vi satt på en lastebil søm både hompæ å putræ,
mens vi låggå´te ulåtæ, å frøs å hutræ.

Ja det´va mange tilbud når det vart vår´n.
Ne'i Haltdala spelte vi koralæ frå kirkens tårn.
Borti Hessdalæ mått´vi gå med ojamne steg,
mens vi håppæ over bløt-tjønnæ på en lortåt veg.

Det'e artugt å kommå på gamle dåggå,
når me sprang ætte vegom, å hoppe over håggå.
me´hång oppi treøm å hajdde fine stujnnæ,
for der ot´me heggber se´me vart helt trø ijnni mujnnæ.

«Preppen», det va´n Arne, å hajn hoppæ my på ski,
men ellers va´det fujllt tå ongæ borti bakkom i den´ti.
Vi sto i kø å vejnte før vi starta,
å se´vart det ropt «hei», å «kom», å «i farta»!

Vi kaste på stikkæ når vegæjn vart bær,
å da tapte - å vajnn vi nå´n å hvær.
Femøringæjn for gjennom luftæ se´fort,
å nå´n hajdde te´å´me lagt på i´klyse med lort.

Vi lekte politi å røvar, å da brukte vi svepe,
å´se hejnte det nok at vi stjal lite´nepe.
Ja vi fajnn´på my´y når vi va samlæ i flokk,
å sie gubbæ det va´vi nok.

Me sparkæ bajll, å kastæ å plystræ å sång,
men ijt kajn'e kåmmå på æt vi´va
oførlekt se mange gång.
Å her'e står se vil'e si,
at Åla va'i fin bygd å veks'opp ti.

Men my´y va ansless før hell det'e no.
Ajlle hajdde mere tid å ro.
Da gikk følk på butikken med ryggsekk på,
å bak en disk sto´døm søm fajnnte det vi skul´hå.

Å følk i Ålen døm hajdde´nå navn,
søm svært ofte va´te lite gavn.
Men n´Komti å´n Koff, å´n Messoa å´n Tusen
va´kara søm kujnnæ hajntere snus´n.

Me´karejn her hajdde guttemusikk søm dåkk skjønne,
med det bety'ijt at vi va'uinteressert i det ajndre kjønne´,
Det hejnte nok at vi sto´bortme nåvom å vejntæ,
før å sjå øm det kom nå´n grømme jentæ.

I Hov-skul´n der har vi nå ajlle gått,
å en del lerdom det har vi sikkert å fått.
Det va'ijt nå moderne skule med video,
men vi rekte nå opp hajnnæ når vi skul på do.

N´bli lite nostalgisk når´n tenkje´se te´bars,
for der va'a Olava å der va´n Lars.
Å´n Solheim sto bort´me glasæ
å såg ut på vegen med et smil:
«E´det Sjursvollen som fer å breisar i så rasende fin bil?»

Det'e nå rart med det søm hejndte før,
å søm´n kjem på seæ,
enten det´va på Graftås hell ut´me Eæ.
E´ska lure på; det'e fill ijt sajnt det'e kom på nyss,
at det´va bære solskinn når e'va ryss.

Å e´kjem på 17. mai stygglite om mårrå´n
oppå Kopprativbærjæ.
Der sto´me med blankhåjnn, å «uniformæ» med
mange slags færjæ.
Det to´nå i´stujnn før tonejn vart bra,
for klokka seks kujn´det nå vør kaldt å´da.

Vi spelte sångæ å marsja i lag,
slik at vi utover bygda vekte følk te'en høgtidsdag,
Så marsjerte vi ætte´vegæ, å tonejn vart fyldig å pen
se´kom sola, så blanke messingen skjen.

Det hørddes i Ålen, frå nord te´syd,
- å mijlla Sveinhukøm å Rogne va´det fyllt tå lyd.
Det ljome tå «Marsj av Møller», å «Guttene kommer»
Da va´det 17. mai, å snart va´det sommer.

Ætte´mårråstura va vi gjestæ en hell ajnna plass i dala,
å´da vart me møtt med godord å tala.
Se'a vart det diske opp med drikke å mat,
å det´va skivæ med egg å brunost på mange fat.

Ut´på dagen va´det folketog søm «Ormen den Lange».
- Det'va førkjæ å kara, - å du det´va mange.
Ongejn døm ropte å for hit å dit,
mens vi gikk pent å´va kry med huve se´kvit.

Å det´va flagg å fana der toget for,
å vi spelte for ajlle, å for far å mor.
Toget va´se langt æt når føst´flagge va útme Husæ,
da kom sistæjn nedåver Vennlia se´det susæ.

Det´va følk i´frå Slett´n å Eggen, å Vera å Grytbakkæ,
med norske flagg, å´me vi'e kappæ.
Se´va det tale for dagen, me'ord søm gjol gått.
For me'va glad ti´bygd´n, å alt me´hajdde fått.

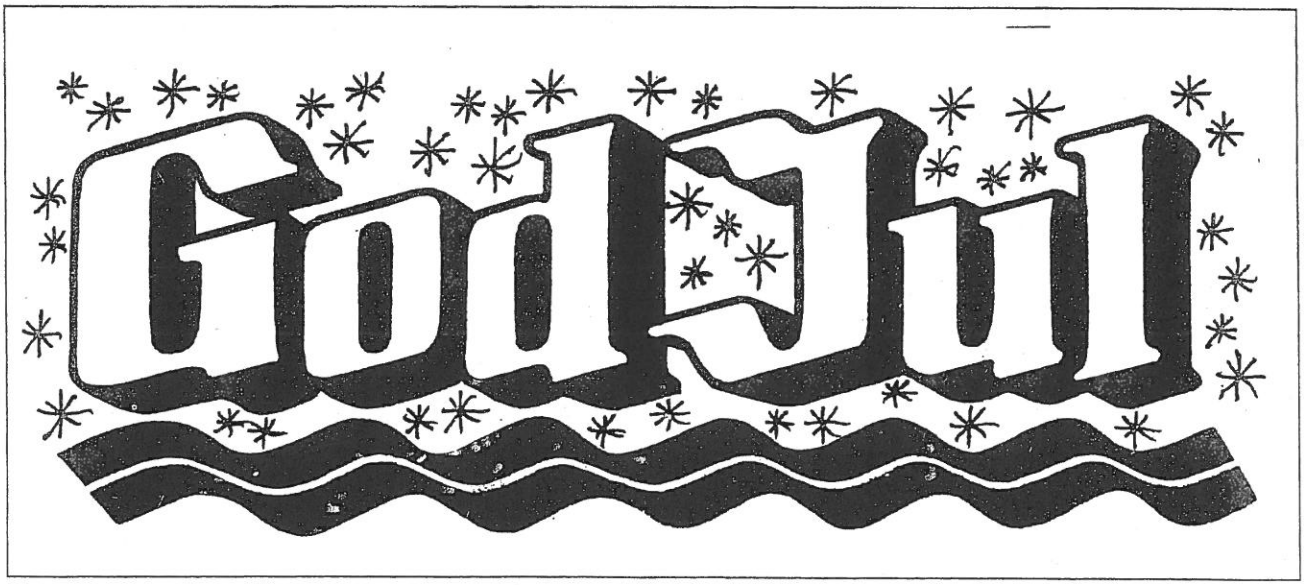
Det'e my´y søm'e forandræ sea før i ti´n,
i hvert fajll det søm'e neafor li´n.
Mangt har skjedd, å ganske klart e´ser:
- Det bli'ajlder musikk frå Kopprativberjæ nå´mer!

Nei ti'a søm vi hajdde e´borte for godt,
- førandringæ skjer både i stort å smått.
Mot det at vi sømgång om en karamell tagg,
der kjem døm no med moteriktige plagg.

Men vi krøsse ijt døm søm veks'opp i dag,
for vi hajdde det´nå fint å trivelig i´lag.
- Å´på gamle instrument fikk vi´te den store susen,
mens ongejn i dag stijlle med utstyr te´tusen.

Ja, sjå på korpsa i dag, der går ajlle kledd likt,
men e´kjem ijt på at vi tenkte på slikt.
Nei det´me uniformæ for oss va´nok så søm så,
for vi hajdde tysko, å nikkers, å støttboksæ på.

Å´skul vi ha konkurrert mot døm som spele no,
e'e rejdd for at vi kanskje har vorti nommer to.
Men vi ryssejn søm´va samen på musikk å spell
- må vør enig om: æt det va´nå artugt lell!

Vi ønsker
våre kunder og forbindelser
en riktig GOD JUL !

Bankens åpningstider julaften og i mellomjula:

Julaften : 08.30 - 12.oo
Mellomjula : 10.oo - 14.oo
Nyttårsaften: STENGT

HALTDALEN SPAREBANK

7487 HALTDALEN

TLF.: 72 41 63 00

MIDT-NORGES beste bank
- FOR KUNDENE -

(I FØLGE BANK- NM)

PROTEX AS
TIDLIGERE TRØNDERPLAST A/S
Tlf. 72 41 52 10 - Fax: 72 41 56 30

Kommunens produsent av klær etc.

Leverandør av:

* **Regntøy**
* **Skytterklær**
* **Møbelputer**

Stenvaag
VÅPEN og ALT I REKVISITA DESIGN SKYTTERKLÆR

Totalleverandør av utstyr for jegere og skyttere

Autorisert våpenforhandler

Vi er, og skal forbli, bedriften som leverer kvalitet for skyttere

abs
SHOOTING AS
Reitan, 7480 Ålen
Tlf. 72 41 79 22 - Fax 72 41 78 71